

Ezel versus paard in de zorg

Een onderzoek naar de verschillen en overeenkomsten tussen ezels en paarden en hun inzet in de zorg

Oktober 2013

C. Witvoet & C. Woudstra

Ezelstal
Hans en Grietje

Hogeschool
VHL

University of Applied Sciences

Ezel versus paard in de zorg

Een onderzoek naar de verschillen en overeenkomsten tussen
ezels en paarden en hun inzet in de zorg

Opdrachtgever Ezelstal Hans en Grietje te Maastricht

Hogeschool Van Hall Larenstein

10 oktober 2013 Leeuwarden

Begeleidend docenten

Hanneke Procee
Marcella Dobbelaar

Cyrina Witvoet
Cassandra Woudstra

870621002
881119005

Ezelstal
Hans en Grietje

Voorwoord

Dit afstudeeronderzoek is gedaan in het kader van de opleiding Diermanagement en de Major Dieren in de Zorg. Dit is een major op Van Hall Larenstein te Leeuwarden die betrekking heeft op het inzetten van dieren in de zorg. Het leek ons heel interessant om zowel het onderwerp paarden als ezels in de zorg mee te nemen in ons afstudeeronderzoek. We wisten niet precies welke kant we hiermee op wilden. Met hulp van Susan Ophorst is dit onderzoek tot stand gekomen. Wij willen haar hierbij hartelijk bedanken voor het meedenken en het vinden van een opdrachtgever bij dit afstudeeronderzoek. Daarnaast willen we ook onze begeleiders Hanneke Procee en Marcella Dobbelaar bedanken voor hun ondersteuning tijdens het proces en voor hun kritische blik op de inhoud van de scriptie.

De opdrachtgever van dit onderzoek, Brigitte Wijnen (asinotherapeute) en tevens één van de geïnterviewden heeft ook een zeer waardevolle bijdrage geleverd voor het onderzoek. Hierbij willen we Brigitte Wijnen bedanken voor de samenwerking en haar openheid over de inzet van ezels in therapie en coaching. De andere geïnterviewde Sandra Wolvekamp (equitherapeute) zijn wij ook erg dankbaar voor het delen van haar kennis omtrent de inzet van paarden in therapie en coaching.

Zonder onze behulpzame medestudenten was het soms een stuk lastiger geweest. Daarom willen we Wiltze Kikstra bedanken voor zijn hulp bij de enquête en Lisa-Kathrin Gottschling en Viola Kern bedanken voor hun hulp bij het vertalen van de enquête en begeleidende tekst naar het Duits.

Alle positieve reacties en uitgebreide antwoorden van de geënquêteerden waren erg waardevol voor ons. Bij deze willen wij dan ook iedereen bedanken die op deze manier een bijdrage heeft geleverd aan ons onderzoek. In het bijzonder Maatje Bon en Kick Schouten. We willen Maatje en Kick bedanken voor hun gastvrijheid en voor de mogelijkheid om systemisch coachen met paarden en ezels zelf te ervaren. Dit was een zeer bijzondere dag voor ons.

Leeuwarden, oktober 2013

Cyrina Witvoet

Cassandra Woudstra

Samenvatting

De verschillen en overeenkomsten tussen paarden en ezels en hun inzet in de zorg zijn onderzocht. Daarnaast is er ook gekeken naar in hoeverre het natuurlijk gedrag en fysieke kenmerken een voordeel zijn in therapie en coaching en voor welke interventies paarden en ezels voornamelijk worden ingezet. Beide diersoorten worden op verschillende manieren ingezet in de zorg. Er is gekozen voor twee vormen van therapie die dicht bij elkaar liggen, namelijk equithérapie en asinotherapie. Daarnaast is er onderzoek gedaan naar coachen met paarden en ezels. Equithérapie en coachen met paarden is over het algemeen bekender dan asinotherapie en coachen met ezels. Over de inzet van paarden is dan ook meer literatuur gevonden.

Het doel van dit onderzoek was meer inzicht krijgen in de verschillen en overeenkomsten in het natuurlijk gedrag en de fysieke kenmerken van paarden en ezels en hoe dit ingezet kan worden in therapie en coaching. Om dit inzicht te verkrijgen is er literatuuronderzoek gedaan, zijn er diepte-interviews gehouden en is er een enquête verstuurd. In de literatuurstudie is onderzocht welke gedragingen en fysieke kenmerken relevant zijn in therapie en coaching en welke verschillen en overeenkomsten er zijn tussen paarden en ezels. De diepte-interviews dienden als aanvulling op de literatuurstudie. Deze twee onderzoeksmethoden waren de basis voor de enquête.

Uit de literatuur zijn 21 gedragingen naar voren gekomen die relevant geacht werden. Hieruit is gebleken dat paarden en ezels in hun natuurlijk gedrag van elkaar verschillen in 8 van deze gedragingen; *sociale structuur, volgzzaamheid, aanstekelijk gedrag, geruststellen, loyaliteit, vlucht- en schrikreactie* en *bewegingsdrang*. Paarden zijn *volgzamer* en vertonen meer *aanstekelijk gedrag* dan ezels, dit heeft te maken met de verschillen in de *sociale structuur*. Bij het *geruststellen* beknabbelen paarden elkaars schoft, ezels doen dit door het hoofd neer te leggen op de rug van de soortgenoot. Wat betreft *loyaliteit* hebben paarden binnen de kudde een duidelijke voorkeur voor bepaalde soortgenoten, terwijl ezels een hechte band opbouwen met één soortgenoot. Ezels vertonen over het algemeen een geringere *vlucht- en schrikreactie* en *bewegingsdrang* dan paarden. Er is ook een gedraging naar voren gekomen die alleen door paarden vertoond wordt en door ezels helemaal niet, dit betreft *bijeenkruipen*. Er zijn 11 fysieke kenmerken gevonden die relevant geacht werden. Paarden en ezels verschillen in 7 van deze fysieke kenmerken; *vocale communicatie, gehoor, vacht en huid, manen en staart, schofthoogte, anatomie van de rug en de grootte van de oren*. Al deze punten zijn zichtbaar, voelbaar of hoorbaar als verschil te herkennen. Een groot deel van deze verschillen in gedrag en fysieke kenmerken is te verklaren vanuit de verschillen in de oorspronkelijke leefomgevingen van beide dieren.

De enquête is verstuurd naar 180 aanbieders van therapie en coaching, waarvan 145 die paarden inzetten en 35 die ezels inzetten. Van de benaderde aanbieders die paarden inzetten heeft 14,5% de enquête ingevuld. De respons bij de ezels was hoger: 34,2%. De uitkomsten van de enquête zijn verwerkt en getoetst, hieruit zijn een aantal significante verschillen naar voren gekomen. Het voordeel van *dreigen met de voorhand* en de inzetbaarheid en het voordeel van *wederzijdse vachtverzorging* kwamen naar voren als significante verschillen in gedragingen. Wederzijdse vachtverzorging werd vaker inzetbaar geacht en als voordeel gezien bij de inzet van ezels. Dreigen met de voorhand werd alleen als voordeel gezien bij de inzet van ezels. Daarnaast bevestigde de enquête dat de fysieke kenmerken *vacht en huid, gehoor* en *grootte van de oren* verschillend zijn tussen paarden en ezels. Deze fysieke kenmerken worden vaker ingezet en als voordeel gezien door de respondenten die ezels inzetten.

Kortom, er zijn verschillen gevonden maar doordat paarden en ezels twee diersoorten uit dezelfde familie zijn, is het aantal overeenkomsten groot. Zowel paard als ezel is goed inzetbaar voor therapie en/of coaching. De doelen waarvoor beide diersoorten ingezet worden komen vaak overeen, maar de manier waarop ze ingezet worden kan verschillen.

Summary

The differences and similarities between donkeys and horses have been studied. Besides that, the advantages and disadvantages of physical and behavioural characteristics in therapy and coaching have been studied, as well as which interventions the animals are used for. Both species have their own uses when it comes to healthcare. A choice was made for two forms of therapy closely related, namely equitherapy and asinotherapy. Besides therapy, coaching with both species was also studied. Equitherapy and coaching with horses is more familiar to people than asinotherapy and coaching with donkeys. Because of this, there is more information available about the use of horses than the use of donkeys.

The goal of the research was to gain a better understanding in the similarities and differences in the natural behaviour and physical characteristics between horses and donkeys and the use of both in therapy and coaching. In order to realize this understanding a literature study has been conducted, as well as in-depth interviews and a survey among people in the field of therapy and coaching with these animals. The literature study was done to find out which characteristics of both species are important to therapy and coaching, and what the differences are between them. The interviews served as an addition to the literature study. The information gathered from both formed the basis of the survey.

The gathered information showed 21 behavioural characteristics which were relevant. In 8 of the 21 characteristics, horses and donkeys show differences: *social structure, docility, contagious behaviour, reassurance, loyalty, flight- and startle reaction* and *the urge to move*. Horses are more docile and show more contagious behaviour than donkeys, this has to do with their differences in social structure. Horses nibble each other's withers for reassurance, while donkeys lay their head on each other's backs. Where it comes to loyalty, horses have a clear preference to multiple specific animals in their herd, donkeys however bond only to one other congener. In general, donkeys have less of an urge to move, and don't scare or flee as fast as horses do. One behavioural characteristic has been found only to occur in horses, "huddling" together. 11 physical characteristics have been found relevant to this study, in six of them a difference can be found between horses and donkeys; *vocal communication, audibility, hair and skin, manes and tail, height of the withers, anatomy of the back and size of the ears*. All these characteristics are visible, tangible or audible differences. Many of the differences, both behavioural and physical, can be explained by the differences of environment the animals originate from.

The survey was sent to 180 caregivers of therapy and coaching, of which 145 use horses and 35 use donkeys. Of the group that uses horses, 14.5% actually completed the survey, the response with the people using donkeys was remarkably higher, 34.2%. The results of the survey have been analysed, which resulted in a few significant differences. The advantage of *threatening/aggression with the front end* and the employability and the advantage of *mutual grooming* stood out as differences between both species. *Mutual grooming* is thought to be more employable and an advantage of donkeys over horses. The survey confirmed the differences in *hair/skin, audibility* and *size of the ears*. These physical differences are noted as an advantage of donkeys by the people using them in therapy and coaching.

In short, differences have been found between horses and donkeys, but because they come from the same family, the number of similarities is very high. Both species are very employable in therapy and coaching. The goals for which the animals are used are often the same, the differences are in the way the animals are used.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
1. Begripsbepaling	11
2. Materiaal en methoden.....	13
2.1 Literatuurstudie.....	13
2.2 Diepte-interviews	13
2.3 Enquête	13
3. Resultaten literatuur	16
3.1 Evolutie van paardachtigen.....	16
3.2 Relevante overeenkomsten en verschillen in natuurlijk gedrag.....	17
3.3 Relevante overeenkomsten en verschillen in fysieke kenmerken	25
4. Resultaten enquête	29
4.1 Verschillen in gedragingen tussen paard en ezel	31
4.2 Verschillen in fysieke kenmerken tussen paard en ezel.....	34
4.3 Interventies	36
5. Discussie	38
6. Conclusie	41
7 Aanbevelingen.....	42
Literatuurlijst	43
Bijlagen	46

Inleiding

Dit is een onderzoek naar de verschillen en overeenkomsten in het natuurlijk gedrag en de fysieke kenmerken van ezels en paarden. Daarnaast is er onderzocht hoe deze gedragingen en fysieke kenmerken ingezet worden in therapie en coaching. Deze inleiding bevat achtergrondinformatie gevolgd door de probleembeschrijving, de doelstelling en mondt uit in de onderzoeksvragen.

Vanaf het moment dat de mens is begonnen met het domesticeren van dieren ontstond de mens-dier relatie. Mens en dier zijn in staat om samen een band op te bouwen. Deze band kan zo hecht zijn dat huisdieren als familieleden beschouwd worden. Dit is te verklaren doordat dieren het vermogen hebben om een leegte op te vullen door hun aanwezigheid in het leven van de mens. Hiermee geven dieren de mens het gevoel nodig te zijn. Daarnaast heeft de aanwezigheid van dieren in het leven van de mens nog meer effecten. Een voorbeeld hiervan is dat dieren in staat zijn onze aandacht te trekken en vast te houden, wat er voor zorgt dat er een moment van ontspanning plaatsvindt bij de mens. Kortom, dieren kunnen belangrijk en waardevol zijn voor de mens (Fine, 2010¹).

Het effect dat dieren op de mens hebben is een waardevol aspect in Animal Assisted Interventions (AAI). In de jaren '60 heeft de Amerikaanse kinderpsycholoog Boris Levinson gezorgd voor de echte opkomst van therapie met dieren (Fine, 2010²). Zijn geschreven werk wordt nog vaak gebruikt om de inzet van dierondersteunde interventies te onderbouwen (Fine, 2010³). Dieren kunnen positieve vooruitgang teweegbrengen met betrekking tot de psychische, cognitieve, psychosociale, communicatieve en educatieve doelen van de mens (Fine, 2010⁴).

Er worden veel termen gebruikt om therapie met dieren en activiteiten met dieren te benoemen, dit zorgt voor veel verwarring. Daarnaast wordt de term therapie vaak gebruikt terwijl dit sterk afwijkt van de term therapie zoals die in het medische werkveld gebruikt wordt, namelijk de medische behandeling van een ziekte of psychische aandoening.

Het voormalige Delta Society, nu Pet Partners genoemd, is een organisatie die verantwoordelijk is voor de certificering rond therapie met dieren in de Verenigde Staten. Deze organisatie heeft de begrippen Animal Assisted Therapy (AAT) en Animal Assisted Activities (AAA) gedefinieerd om duidelijkheid te scheppen. AAT is volgens Pet Partners een interventie waarbij een dier onderdeel is van het proces om een bepaald doel te bereiken. AAT wordt begeleid door een professional uit de zorg en welzijn. Gedurende het proces wordt de ontwikkeling gerapporteerd. AAA is volgens Pet Partners een interventie om de kwaliteit van leven te verbeteren door middel van stimulatie in de volgende vlakken; motivatie, educatie en ontspanning. Daarnaast kan AAA ook een 'therapeutisch' voordeel hebben. In tegenstelling tot AAT zijn er bij AAA geen specifieke doelen en is er meestal ook geen sprake van een professional als begeleider maar van een semiprofessionaal of vrijwilliger (Pet Partners, 2012).

In dit onderzoek is ingegaan op de inzet van ezels en paarden in de zorg. De termen die in dit onderzoek gebruikt zijn om de inzet van ezels en paarden te benoemen staan hieronder uitgelegd en in de begripsbepaling. Om zo goed mogelijk de vergelijking tussen de gedragingen en fysieke kenmerken van ezels en paarden te trekken moet de vorm van therapie enigszins vergelijkbaar zijn. Asinotherapie is een eenduidige benaming voor therapeutische hulpverlening met ezels. Wat betreft hulpverlening met paarden zijn er veel verschillende vormen. Daarom is er gekozen voor één vorm van hulpverlening met paarden die zo dicht mogelijk bij de asinotherapie ligt, dit is de vorm equithérapie. Eerst zal ingegaan worden op de term equithérapie, hierna wordt asinotherapie besproken en tot slot wordt equicoaching en coaching met ezels toegelicht.

De inzet van paarden in therapie kent talloze omschrijvingen en is gefragmenteerd. Enkele voorbeelden hiervan zijn; hippotherapie, equine assisted therapy, equine facilitated therapy, natural horse therapy. Om duidelijkheid te scheppen is er in dit onderzoek gekozen voor de term equithérapie. Equus is Latijns voor paard, therapie staat voor behandelingsproces (Verbeeck, 2012). De term equithérapeute is geen beschermde titel, het is een vrij beroep. Daardoor kan iedereen zichzelf equithérapeute noemen. Een equithérapeute is een therapeut die paardondersteunde interventies inzet tijdens therapie. In de Engelstalige landen wordt therapie met behulp van paarden vaak equithérapie of equine assisted therapy (EAT) genoemd. Er is sprake van equithérapie wanneer een therapeut paarden inzet tijdens therapiesessies in het desbetreffende vakgebied van de therapeut (Huizen en Lambers, 2009). Equithérapie heeft betrekking op zowel pedagogische als psychotherapeutische processen waarbij het paard centraal staat. De therapeut, de cliënt en het paard bouwen een relatie op, waarbij de therapeut het contact tussen cliënt en paard leidt. In beide processen wordt er naar gestreefd om de cliënt zich te laten ontwikkelen met behulp van het paard (Thiel, 2012).

Het ontstaan van equithérapie begon heel wat jaren terug. Dat omgang met paarden en paardrijden een rol kunnen spelen in opvoeding en persoonlijkheidsontwikkeling hadden de Grieken al ontdekt. Xenophon (400 v. Chr.) schreef als eerste over rijkunst en gaf hierin het belang van het opvoedkundige aspect van paardrijden voor de ruiter aan. Andere hippische meesters van de twintigste eeuw benadrukten in hun theorieën het belang van de psychologische en pedagogische aspecten van het paardrijden. In het begin van de twintigste eeuw werd er gericht onderzoek gedaan naar de therapeutische aspecten van paardrijden. In 1909 verscheen de eerste wetenschappelijke publicatie, door de arts R. Pieckenbach. Hij raadde paardrijden o.a. aan voor het verstevigen van het skelet, voor soepelere gewrichten en voor het geheel aansterken. Hij benadrukte ook de mogelijke psychosomatische effecten (Knaapen, 2012).

In 1970 werd het Kuratorium für Therapeutisches Reiten opgericht in Duitsland. Professionals uit o.a. de psychologie, pedagogiek, hippique en wetenschappelijke instituten brachten hun kwaliteiten samen. Sinds de jaren tachtig zijn er drie vormen van therapie met paarden ontstaan. Namelijk hippotherapie, paardrijden voor gehandicapten en orthopedagogisch voltigeren of paardrijden. Later ontstond er nog een vierde vorm, namelijk psychotherapie met het paard. Meer dan zeventien jaar geleden introduceerde Stichting Helpen met Paarden-NL (SHP-NL) equithérapie in Nederland (Thiel, 2012).

Asinotherapie is de benaming voor de therapeutische inzet van ezels, Asino betekent ezel in het Latijn. De term therapie staat hier niet zozeer voor therapie zoals in de reguliere therapie bij bijvoorbeeld een psychiater. De term staat meer voor het ondersteunen en begeleiden van de persoonlijke ontwikkeling van de cliënt. Een van de pioniers van de asinotherapie is Irene van de Ponsele uit Frankrijk (Mane, 2004). Asinotherapie is ontwikkeld in de jaren '70 in landen als Zwitserland, Frankrijk, Italië en Engeland (Associação para o Estudo e Protecção de Gado Asinino, 2005¹). In Nederland is asinotherapie echter nog vrij onbekend maar in andere Europese landen wordt er meer gebruik van gemaakt (Land, z.d.).

Het doel van asinotherapie is zorg leveren voor mensen met speciale behoeften en om hun manier van leven te verrijken met plezier en ontspanning. Dit zijn bijvoorbeeld mensen met zintuiglijke, motorische, cognitieve, emotionele of gedragsproblematiek. Bij asinotherapie zijn drie partijen betrokken, de ezel, de therapeut en de cliënt (Associação para o Estudo e Protecção de Gado Asinino, 2005²). De opdrachtgever van dit onderzoek, Brigitte Wijnen, oprichtster van Ezelstal Hans en Grietje, biedt zes verschillende specialisaties van asinotherapie aan en daarnaast ook coaching met ezels. De opdrachtgever wordt verderop in de inleiding voorgesteld (Ezelstal Hans en Grietje, 2012²).

Hieronder zal beschreven worden wat equicoaching (coaching met paarden) en coaching met ezels inhoud. Omdat er veel informatie te vinden is over equicoaching en weinig concrete informatie over coaching met ezels worden ze gezamenlijk besproken en komt deze informatie voornamelijk uit literatuur over equicoaching.

Het doel van de coach bij coaching in de reguliere vorm is het stimuleren van zelfreflectie van de coachee. Hiermee worden potentiële kwaliteiten vrijgemaakt en eventuele obstakels voor de verdere ontwikkeling overwonnen of weggenomen. De taak van de coach is om verheldering van de mogelijke problemen te geven, hierdoor kunnen blokkades verminderd of opgeheven worden (Haan, 2007).

De naam equicoaching kan gesplitst worden in equi en coaching. Equi kan hier duiden op paard in het latijn maar ook op evenwicht, het in evenwicht zijn met jezelf, anderen, je omgeving en met gebeurtenissen. Coaching staat in dit geval voor het feit dat de begeleiding in het hier en nu plaatsvindt (Robijns en Passen, 2010). Bij equicoaching en coaching met ezels wordt een paard of een ezel ingezet in de coachingsessie. Equicoaching is overigens bekender dan coaching met ezels.

De reden dat paarden of ezels ingezet worden in coaching is dat deze dieren ons een aantal vaardigheden kunnen leren of helpen deze te verbeteren. Hierbij moet men denken aan; leiderschap, communicatie, teamwork, het opbouwen van relaties, congruentie en het ontwikkelen van vertrouwen en respect naar anderen toe. Ook zouden ze ons kunnen helpen met blokkades in het gevoel en denken te verhelderen waardoor deze overwonnen kunnen worden (Felton, 2012). Dit zou verklaard kunnen worden doordat paarden en ezels kuddedieren zijn. Hierdoor moeten ze constant alert zijn op hun omgeving voor eventueel gevaar. Dit is ook de reden waarom deze dieren in een kudde leven, zodat bijvoorbeeld een deel van de kudde op de omgeving kan letten terwijl de rest van de kudde uitrust. Binnen een kudde is er sprake van samenwerking en goede communicatie om zo de overlevingskans te vergroten. De communicatie vindt voor een groot deel plaats op basis van lichaamstaal. Dit zou een verklaring kunnen zijn waarom beweerd wordt dat paarden en ezels ook in staat zijn de lichaamstaal van mensen te 'lezen' en hierop te reageren. Bijvoorbeeld de manier van bewegen, houding, maar ook ademhaling en gevoelens van de mens zouden het paard of de ezel informatie geven. Met de reactie of houding van het paard of de ezel kan de coach de coachee verheldering geven (Felton, 2012, Robijns en Passen, 2010). Gedurende het hele coachingsproces zijn het paard of de ezel en het gesprek tussen de coach en coachee met elkaar verbonden (Robijns en Passen, 2010).

Net als bij equithérapie zijn er talloze termen die gebruikt worden om coaching met paarden te benoemen, coaching met ezels is nog vrij onbekend en heeft daardoor minder termen. Ook de sector equicoaching is net als equithérapie erg gefragmenteerd, er is sprake van weinig coördinatie en samenwerking binnen de sector. Dit terwijl iedereen die betrokken is bij equicoaching het er over eens is dat er iets magisch is aan de manier waarop paarden in staat zijn de mens te helpen (Felton, 2012).

In de provincie Limburg net buiten de stad Maastricht bevindt zich Ezelstal Hans en Grietje. Deze ezelstal is in 2008 opgezet door Brigitte Wijnen. Brigitte was voorheen bedrijfskundige in de zorg maar dit vond ze weinig voldoening geven. Ze wilde graag iets kleinschaligs opzetten wat direct effectief zou zijn. De eerste gedachte die door haar hoofd speelde was een zorgboerderij met alleen ezels. Ze had toen al een paar ezels als hobby. Naarmate ze zich ging verdiepen in de informatie over ezels kwam ze de term asinotherapie tegen. Ze kwam er achter dat hier in andere Europese landen al veel mee gewerkt werd. Nadat Brigitte in verschillende landen cursussen had gevolgd over asinotherapie werd zij de eerste asinotherapeute in Nederland. Ondertussen biedt ze zelf een cursus asinotherapie aan, met daarbij verschillende specialisaties waaronder; rouwverwerking, autisme, logopedie en burn-out. Daarnaast kunnen mensen ook bij Ezelstal Hans en Grietje terecht voor coaching met ezels en een groot aantal andere activiteiten, enkele hiervan zijn; bezinningsweek met ezels, wandelingen met ezels maar ook ezelkampen voor het speciaal- en basisonderwijs (Ezelstal Hans en Grietje, 2012¹).

Zowel paarden als ezels worden dus ingezet in therapie en coaching. Ondanks dat ze uit dezelfde familie komen zijn het wel twee verschillende diersoorten. Namelijk *Equus asinus* (ezel) en *Equus caballus* (paard). Omdat het twee verschillende diersoorten zijn is het mogelijk dat ze ook verschillen in hun gedrag en fysieke kenmerken (Burden, Osthaus, Proops, 2012). Doordat ezels en paarden mogelijk verschillen in hun gedrag en hun fysieke kenmerken zou ook hun manier van inzetten in

therapie en coaching kunnen verschillen. En dit zou kunnen betekenen dat voor sommige hulpvragen het ene dier meer geschikt is dan het andere dier. Daarnaast hebben equithérapie en coaching met paarden meer bekendheid binnen Nederland dan asinotherapie en coaching met ezels.

Het doel van dit onderzoek is inzicht krijgen in de verschillen en overeenkomsten van het natuurlijk gedrag en de fysieke kenmerken van ezels en paarden en hoe dit ingezet kan worden in therapie en coaching. Hiermee zou asinotherapie meer bekendheid kunnen krijgen binnen Nederland en aangetoond kunnen worden dat ezels in sommige gevallen een betere keuze zouden kunnen zijn dan paarden.

Hoofdvraag 1

“Wat zijn de relevante verschillen en overeenkomsten in het natuurlijk gedrag en de fysieke kenmerken van ezels en paarden voor hun inzet in de zorg?”

Deelvragen:

1. Wat zijn (voor de inzet in therapie en coaching) de relevante verschillen in het natuurlijk gedrag tussen ezels en paarden?
2. Wat zijn (voor de inzet in therapie en coaching) de relevante overeenkomsten in het natuurlijk gedrag van ezels en paarden?
3. Wat zijn (voor de inzet in therapie en coaching) de relevante verschillen in de fysieke kenmerken van ezels en paarden?
4. Wat zijn (voor de inzet in therapie en coaching) de relevante overeenkomsten in de fysieke kenmerken van ezels en paarden?

Hoofdvraag 2

“Voor welke interventies worden ezels en paarden voornamelijk ingezet aan de hand van hun natuurlijk gedrag en fysieke kenmerken en in hoeverre zijn deze gedragingen en kenmerken een voordeel in therapie en coaching?”

Deze scriptie is verder als volgt opgebouwd; in hoofdstuk 1 zijn de belangrijkste begrippen toegelicht in de begripsbepaling, in hoofdstuk 2 Materiaal en Methoden wordt beschreven hoe het onderzoek uitgevoerd is, dit wordt per onderdeel besproken literatuur, diepte-interviews en de enquête. In resultaten literatuur wordt ingegaan op de evolutie van paardachtigen, de natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken van ezels en paarden en de overeenkomsten en verschillen hierin, dit betreft hoofdstuk 3. De resultaten van de enquête worden in hoofdstuk 4 besproken, in dit hoofdstuk komen de verschillen in het natuurlijk gedrag en de fysieke kenmerken naar voren. Naast deze verschillen komen hier ook de interventies aan bod die benoemd zijn in de diepte-interviews en de enquête. Hoofdstuk 5 bevat de discussie en ervaringen met systemisch coachen met paarden en ezels. De hoofdvragen worden beantwoord door het beschrijven van de conclusies in hoofdstuk 6. Tot slot komen de aanbevelingen aan bod.

1. Begripsbepaling

Hieronder worden enkele begrippen die in dit onderzoek gebruikt zijn toegelicht. Een aantal toelichtingen komen uit de literatuur en een aantal zijn in eigen woorden gezet om zo specifiek mogelijk te kunnen zijn.

Asinotherapie

Alle activiteiten waarbij ezels ingezet worden met als uitgangspunt de cliënt een bepaald doel te laten behalen en/of meer inzicht te geven in zijn/haar gevoel en denken. Deze behandelingsvorm met behulp van ezels is niet zozeer therapeutisch zoals in de reguliere behandelingsvormen aan bod komt. De nadruk ligt bij deze behandelingsvorm met behulp van ezels niet zozeer op het stellen van een diagnose en het therapeutisch ondersteunen van de cliënt, maar meer op het begeleiden van vraagstukken op het gebied van persoonlijke ontwikkeling, er wordt naar de cliënt als geheel gekeken. De zogenoemde holistische visie.

Asinotherapeut

Een persoon die met behulp van ezels begeleiding aanbiedt in de vorm van “therapie” en coaching. Deze persoon heeft hiervoor een cursus asinotherapie gevolgd en een achtergrond in de zorg.

Cliënt

Een persoon met een hulpvraag en/of beperking die van de diensten van een asinotherapeut of equitherapeut gebruik maakt.

Coachee

Een persoon met een hulpvraag die van de diensten van een coach gebruik maakt.

Coaching

Een vorm van persoonlijke begeleiding met behulp van een ezel of een paard met als doel het functioneren van de mens te verbeteren. Daarnaast deze persoon meer inzicht te geven in zijn gevoelens en denken om eventuele blokkades te verhelpen of verminderen.

Equicoach

Een persoon die met behulp van paarden begeleiding aanbiedt in de vorm van coaching. Deze persoon heeft hiervoor een cursus of opleiding gevolgd.

Equitherapie

Alle activiteiten waarbij paarden ingezet worden met als uitgangspunt de cliënt een bepaald doel te laten behalen en/of meer inzicht te geven in zijn/haar gevoel en denken. Deze behandelingsvorm met behulp van paarden is niet zozeer therapeutisch zoals in de reguliere behandelingsvormen aan bod komt. De nadruk ligt bij deze behandelingsvorm met behulp van paarden niet zozeer op het stellen van een diagnose en het therapeutisch ondersteunen van de cliënt, maar meer op het begeleiden van vraagstukken op het gebied van persoonlijke ontwikkeling, er wordt naar de cliënt als geheel gekeken. De zogenoemde holistische visie.

Equithérapeute	Een persoon die met behulp van paarden begeleiding aanbiedt in de vorm van "therapie". Deze persoon heeft hiervoor een cursus of opleiding equithérapie gevolgd en een achtergrond in de zorg.
Holistische visie	Er wordt gekeken naar de cliënt als geheel op emotioneel, mentaal en fysiek vlak. Niet enkel naar het desbetreffende probleem waar de cliënt een hulpvraag voor heeft.
Incongruent	Uiting van het gedrag en wat van binnen gevoeld wordt komen niet overeen met elkaar.
(natuurlijk) Gedrag	Het gehele gedragsrepertoire dat bij de ezel of het paard hoort.

2. Materiaal en methoden

Dit onderzoek is beschrijvend en zowel kwalitatief als kwantitatief. Er is literatuurstudie gedaan, er zijn diepte-interviews afgenomen en er is een enquête afgenomen om de gewenste informatie te verkrijgen. Er is voor deze werkwijze gekozen om eerst meer kennis te vergaren uit de literatuur om zo goed mogelijk voorbereid te zijn voor de diepte-interviews. Uit de literatuur is een selectie van natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken voortgekomen die relevant geacht werden. Deze selectie is meegenomen in het afnemen van de diepte-interviews en op deze manier is getoetst of deze gedragingen en kenmerken daadwerkelijk relevant zijn in het werkveld. De combinatie van de literatuurstudie en de diepte-interviews is als basis gebruikt voor het opstellen van de enquête.

2.1 Literatuurstudie

Voorafgaand aan de literatuurstudie is een tabel met zoektermen opgesteld, zie bijlage 1. Aan de hand van deze tabel zijn er voornamelijk boeken en artikelen gevonden waarmee de benodigde informatie verkregen is. Er is gericht gezocht naar de evolutie van paardachtigen, de natuurlijke gedragingen en de fysieke kenmerken van paarden en ezels. Uit de informatie die gevonden werd, is een selectie gemaakt van natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken die relevant zijn geacht voor de inzet in therapie en/of coaching. Daarnaast kwamen de overeenkomsten en verschillen tussen paarden en ezels voort uit deze selectie. Er zijn verbanden gelegd met therapie en coaching en dit is tot een lopend verhaal gemaakt.

2.2 Diepte-interviews

Ter voorbereiding van de diepte-interviews is er een topic lijst opgesteld met te behandelen onderwerpen, bij elk onderwerp hoorde een aantal voorbeeldvragen, de topiclijst is te vinden in bijlage 2. De onderwerpen die aan bod zijn gekomen zijn de volgende; een korte inleiding met introductie, algemene informatie, natuurlijke gedragingen van paarden of ezels gekoppeld aan therapie en/of coaching, fysieke kenmerken van paarden of ezels gekoppeld aan therapie en/of coaching, eventuele aanvullingen en de afsluiting. Het eerste diepte-interview was met een equithérapeute, Sandra Wolvekamp van Praktijk Intzadel te Oud-Vossemeer in Zeeland. Het tweede diepte-interview was met de opdrachtgever tevens asinotherapeute, Brigitte Wijnen van Ezelstal Hans en Grietje te Maastricht in Limburg. Het doel van deze diepte-interviews was om zo gedetailleerd mogelijke informatie te verzamelen over de inzetbaarheid van bepaalde natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken van paarden en ezels. Beide interviews zijn met toestemming van de equithérapeute en asinotherapeute opgenomen zodat deze na afloop gemakkelijk uitgewerkt konden worden. De geluidsopnamen zijn na de interviews uitgewerkt door deze helemaal uit te schrijven. De uitkomsten van de interviews zijn in tabellen verwerkt om de verkregen informatie overzichtelijk te krijgen.

2.3 Enquête

De onderzoekspopulatie voor de enquête bestond uit alle aanbieders van asinotherapie, coaching met ezels, equithérapie en coaching met paarden in Nederland, België, Duitstalige gebieden en Engeland. Er is voor deze vier landen gekozen uit praktisch oogpunt wat betreft de taal. Niet in ieder land binnen Europa beheerst men de Engelse taal voldoende. Bijvoorbeeld in Portugal wordt asinotherapie veel toegepast, maar door de taalbarrière konden de aanbieders in dit land niet meegenomen worden in dit onderzoek, op twee Nederlandse aanbieders na. De totale populatiegrootte van deze aanbieders is echter nog nooit in kaart gebracht, in dit onderzoek is daarom een schatting gemaakt van de totale populatiegrootte. Er bestaan namelijk geen databases waarin al deze aanbieders in kaart gebracht zijn. Wat betreft de aanbieders van equicoaching is er waarschijnlijk sprake van 100 tot 1000 tallen en bij de aanbieders van asinotherapie en coaching met ezels is er waarschijnlijk sprake van 10 tot 100 tallen. Dit valt echter niet met zekerheid te zeggen. De steekproef bestaat uit een geselecteerd aantal van deze aanbieders die de mogelijkheid krijgen om deel te nemen aan dit onderzoek. 50 respondenten was het doel bij

de aanbieders van equithérapie en equicoaching. Bij aanbieders van asinotherapie en coaching met ezels was dit 30. Voor het selecteren van deze aanbieders zijn een aantal criteria opgesteld. Deze criteria zijn opgesteld om ervoor te zorgen dat de steekproef van aanbieders aan bepaalde eisen voldoet om enige kwaliteit te kunnen garanderen in dit onderzoek. De selectiecriteria voor de bedrijven die equithérapie en/of coaching met paarden aanbieden en de bedrijven die asinotherapie en/of coaching met ezels aanbieden zijn;

- het bedrijf moet over een eigen website beschikken,
- het bedrijf moet equithérapie/asinotherapie en/of coaching met paarden/ezels aanbieden,
- de equithérapeut, asinothérapeut of coach moet een cursus of opleiding hebben gevolgd met betrekking tot equithérapie, asinotherapie of coaching met paarden/ezels en daarnaast een achtergrond in de zorg of hulpverlening hebben,
- het bedrijf moet minstens 1 jaar bestaan,
- het bedrijf moet over minstens twee paarden/ezels beschikken zodat de dieren sociaal gedrag kunnen vertonen.

De enquête is opgesteld in het Nederlands, Duits en Engels. De Nederlandse enquête is te vinden in bijlage 3. De mail naar de aanbieders bevatte een begeleidende tekst met de link naar de enquête, deze is te vinden in bijlage 4. Twee weken na het versturen van de eerste mail is er een eerste herinneringsmail verstuurd. Twee weken na de eerste herinneringsmail is er een tweede herinneringsmail verstuurd. Ook de herinneringsmails zijn te vinden in bijlage 4.

In de enquête is er een splitsing gemaakt tussen ezels en paarden zodat de vragen beter toegespitst waren op de diersoort. De enquête is als volgt opgebouwd;

- Introductie
- Keuze interesse voor dit onderzoek (met doorverwijsmogelijkheid, ja of nee)
- Keuze diersoort (met doorverwijsmogelijkheid, ezel of paard)
- Algemene informatie
- Gedragingen ingedeeld in thema's (afhankelijk van diersoort keuze)
- Fysieke kenmerken (afhankelijk van diersoort keuze)
- Afsluiting

De lijst met gedragingen en fysieke kenmerken die gebruikt is voor de diepte-interviews is ook grotendeels gebruikt voor het opstellen van de enquête. In de enquête is gevraagd in hoeverre een gedraging of fysiek kenmerk inzetbaar is voor therapie en/of coaching. Daarnaast is ook gevraagd in hoeverre een gedraging of fysiek kenmerk een nadeel of een voordeel is voor de inzet in therapie en/of coaching. Deze twee vragen hadden als antwoordmogelijkheid een vijfpuntschaal;

1 = niet inzetbaar

5 = zeer inzetbaar

1 = niet voordelig

5 = zeer voordelig

Bij elk gedrag of fysiek kenmerk stond ook een open vraag waarbij aangegeven kon worden voor welke interventies een gedraging of fysiek kenmerk ingezet wordt door de aanbieders. Geen van de enquêtevragen was verplicht in te vullen.

De uitkomsten van de enquête zijn ingevoerd in SPSS. Voor het analyseren van de uitkomsten van de enquête is er gebruik gemaakt van de Mann-Whitney U-toets. Met deze toets is nagegaan of er verschillen waren tussen de gedragingen en fysieke kenmerken van paarden en ezels en of deze verschillen op toeval berustten. Om te bepalen of er sprake was van een verschil, is er naar de p-waarden gekeken. Wanneer deze p-waarde 0,05 of kleiner was, dan was er sprake van een significant verschil. Wanneer de p-waarde tussen de 0,05 en 0,10 viel was er sprake van een trend (Baarda, Goede, Dijkum, 2011).

Om het verschil tussen de inzet van paarden en ezels te kunnen weergeven, is er gekozen voor tabellen. Voor iedere significantie in gedragingen of fysieke kenmerken kon zo het verschil tussen paarden en ezels weer worden gegeven. De significanties zijn vetgedrukt in de tabellen.

Bij het verwerken van de open vragen zijn er algemene benamingen gebruikt voor het benoemen van de interventies. Dit om te voorkomen dat er meerdere termen gebruikt zouden worden voor dezelfde of een soortgelijke interventie. Ook deze gegevens zijn verwerkt in tabellen.

3. Resultaten literatuur

In dit hoofdstuk wordt eerst de evolutie van paardachtigen besproken om meer inzicht te krijgen in het ontstaan van de verschillende soorten. Vervolgens zal de evolutie van het paard en de ezel nader beschreven worden. Hierna komen de relevante overeenkomsten en verschillen in het natuurlijk gedrag van paarden en ezels aan bod. En worden de relevante overeenkomsten en verschillen van de fysieke kenmerken van paarden en ezels besproken. Daarnaast wordt ook beschreven hoe een gedraging of kenmerk mogelijk ingezet zou kunnen worden in de zorg.

Literatuur met betrekking tot het natuurlijk gedrag van paarden is relatief gemakkelijk te vinden vergeleken met literatuur dat betrekking heeft op het natuurlijk gedrag van ezels. Dit geldt ook voor literatuur over de fysieke kenmerken. De gevonden literatuur over paarden is veel breder en heeft veel diepgang, de gevonden literatuur over ezels is vrij beperkt en heeft niet zoveel diepgang. Er zijn minder onderzoeken gedaan naar het gedrag van ezels in verhouding tot het aantal onderzoeken naar het gedrag van paarden. Hierdoor is er meer literatuur met betrekking tot paarden dan tot ezels gebruikt in dit hoofdstuk.

3.1 Evolutie van paardachtigen

De evolutietheorie beschrijft hoe het leven is ontstaan en in de loop der tijd is veranderd. Evolutie wordt vaak gerelateerd aan fossiele vondsten, deze fossielen geven de ontwikkeling en aanpassing van bepaalde structuren weer. Echter laat het gedrag van een diersoort geen fossiele resten achter. Gedrag is gerelateerd aan de levende structuren en de omgevingsfactoren. De omgevingsfactoren kunnen wel fysiek bewijs achterlaten van waaruit af te leiden is welke gedragingen deel uitgemaakt hebben van de aard en natuur van een diersoort. Gedrag heeft ook invloed op de anatomie van het dier. Het begrijpen van de evolutionaire ontwikkeling van een dier is essentieel voor het begrijpen van zijn gedrag (Mills en Nankervis, 2007¹). Volgens Darwin en Wallace vindt de evolutie van soorten plaats als gevolg van natuurlijke selectie. Door veranderingen in genen kunnen bepaalde dieren zich beter aanpassen aan veranderingen van de omgevingsfactoren dan andere individuen. Hierdoor leven sommige dieren langer dan anderen en hebben daardoor ook meer kansen om zich voort te planten (Kiley-Worthington, 2009).

Niet van alle diersoorten is er evenveel bekend over de fysieke evolutie. Van paardachtigen (*Equus*) is dit echter wel heel duidelijk in kaart gebracht. Paardachtigen hebben zich geëvolueerd van primitieve, kleine (viertenige en sluispende) zoogdieren tot de hedendaagse eenhoevige paardachtigen (Kiley-Worthington, 2009). Dit gebeurde gedurende het pleistocene tijdperk (twee miljoen jaar tot tienduizend jaar geleden). De voorouder van de paardachtigen heeft zich in die periode ontwikkeld tot vier sub-geslachten. Deze zijn zo geëvolueerd om beter te kunnen overleven in het gebied en het klimaat waarin ze leefden. Deze vier sub-geslachten zijn geclassificeerd als *Equus caballus* (paard), *Equus asinus* (ezel), *Equus dolicho hippus* (Grevy zebra) en *Equus hippos tigris* (de rest van de zebra's) (Weaver, 2008).

Het huidige gedomesticeerde paard (*Equus caballus caballus*) is het nauwst verwant aan het Przewalskipaard (*Equus ferus przewalski* of *Equus caballus przewalski*), ook wel het Mongoolse wilde paard genoemd. De soort *caballus* omvat alle verschillende rassen van het gedomesticeerde paard. De benaming *Equus ferus przewalski* wordt vaak gebruikt om het onderscheid te maken in het wilde paard en het gedomesticeerde paard. Na de ijstijd zijn afzonderlijke populaties ontstaan en is men er over het algemeen over eens dat er geen sprake is van één bepaalde afstammingslijn voor alle huidige paardenrassen. De huidige rassen zouden namelijk kunnen afstammen van een aantal verschillende populaties of subsoorten. Domesticatie door migranten heeft op meerdere gebieden plaatsgevonden, hierdoor hebben deze populaties zich verspreidt over de wereld (Mills en Nankervis, 2007²).

De voorouders van de gedomesticeerde ezel zijn de Afrikaanse wilde ezel (*Equus africanus*) en de Aziatische wilde ezel (*Equus hemionus*). Er bestaan twee ondersoorten van de Afrikaanse wilde ezel, de Somalische ezel (*Equus africanus somalicus*) en de Nubische ezel (*Equus africanus africanus*). De andere voorouder van de gedomesticeerde ezel is de Aziatische wilde ezel, ook wel half ezel genoemd, het zijn echte ezels maar ze lijken iets meer op paarden dan de Afrikaanse wilde ezel soorten. Er bestaan vijf ondersoorten van de Aziatische wilde ezel (Bough, 2011; Svendsen, 2001¹; Weaver, 2008). Ongeveer zesduizend jaar geleden zijn ezels gedomesticeerd, dit is hoogstwaarschijnlijk gebeurd in Egypte. Vanaf die tijd zijn de Afrikaanse wilde ezels door de handelsroute de zogenaamde “Silk Road” naar Azië gereisd, daar hebben ze zich voortgeplant en vermengd met de Aziatische ezels. Later zijn ezels onder andere door hun geschiktheid in de landbouw en door een te kort aan paarden tijdens oorlogen verder verspreid over de wereld. De dieren hebben zich aangepast aan hun nieuwe leefomgeving en zo ontstonden er onderlinge verschillen van waaruit later verschillende ezelrassen zijn ontstaan (Svendsen, 2001¹; Weaver, 2008).

3.2 Relevante overeenkomsten en verschillen in natuurlijk gedrag

In deze paragraaf komen de relevante overeenkomsten en verschillen in het natuurlijk gedrag van paarden en ezels aan bod. De gedragingen zijn onderverdeeld in verschillende gedragsthema's, namelijk; sociaal gedrag, agonistisch gedrag, beweging, comfort gedragingen en training. Aan het einde van de paragraaf worden de verschillen kort samengevat in een tabel.

Sociaal gedrag

Paarden en ezels zijn beide kuddedieren. Dit betekent dat ze in groepsverband leven met soortgenoten. Er zijn een aantal redenen waarom dieren in groepsverband met elkaar leven, naast de voordelen brengt het leven in een groep natuurlijk ook enkele nadelen met zich mee. Voorbeelden hiervan zijn onderlinge concurrentie om bijvoorbeeld voedsel en de dreiging van infectieziekten. Een aantal voordelen van leven in groepen zijn; betere overlevingskansen omdat roofdieren eerder opgemerkt worden en ook ontmoedigd kunnen worden door een grote groep dieren. Groepen zijn beter in staat om hulpbronnen zoals voedsel en water te verdedigen en er is een voordeel wat betreft de voortplanting, mocht een moederdier komen te overlijden dan kan een ander groepslid de zorg van het jong op zich nemen. Een ander fenomeen van leven in een groep heeft met veiligheid te maken, dit is een gedraging genaamd ‘huddle’ (bijeenkruipen). Twee of meer kuddegenoten staan dicht bij elkaar, waarbij de veulens in het midden van de groep staan of liggen. Bij rust staan of liggen de individuen in dezelfde richting en bij gevaar staan de individuen in een zeer alerte positie in verschillende richtingen. Paarden vertonen dit gedrag, gedomesticeerde ezels niet maar half wilde ezels wel (McDonnell, 2003; Mills en Nankervis, 2007³). Dit gedrag zou een rol kunnen spelen bij oefeningen voor familieopstellingen. Paarden voelen het aan wanneer iemand een andere rol binnen een systeem aangenomen heeft. Deze aangenomen rol (bewust of onbewust) zorgt voor een disbalans binnen het systeem (Knaapen, 2012).

Binnen een groep paarden of ezels is er een duidelijke rangorde aanwezig. Een nieuwkomer zal altijd een plaats in deze rangorde moeten bemachtigen. Waar een individu staat in de sociale hiërarchie hangt af van leeftijd, geslacht, persoonlijkheid, agressiviteit naar soortgenoten en in het geval van gemixte groepen, de soort. Wat rangorde betreft valt er wel iets op bij ezels, het veulen van een merrie staat automatisch naast de merrie in de rangorde (Svendsen, 2001²; Weaver, 2008).

De sociale organisaties van groepen paarden en ezels kunnen verschillen van elkaar. Paarden leven meestal in stabiele groepen, ook wel een sociale maatschappij genoemd. Er is sprake van een vaste groepscoördinator, de hengst. Deze hengst verdedigt zijn harem tegen andere hengsten en soms ook zijn territorium, wanneer hier sprake van is. Er is ook een vaste groepsleider, dit is meestal de oudste merrie. Deze merrie loopt vooraan en bepaald de route terwijl de hengst achteraan loopt om de groep bij elkaar te houden (Mills en Nankervis, 2007³). Ezels hebben verschillende vormen van sociale organisatie, dit hangt af van omgevingsfactoren zoals voedsel, waterbronnen en ruimte. Ze leven net als paarden in een haremgroep, merries met hun veulens onder leiding van een dominante hengst. Of ze leven in een losse sociale structuur waarin kleine groepjes worden gevormd die slechts enkele dagen bij elkaar blijven, dan hebben ze een gemeenschappelijke focus zoals een drinkplaats.

De enige vaste groep bij de losse sociale structuur van ezels is een merrie met haar veulen, deze blijven minstens twaalf maanden bij elkaar (Mills en Nankervis, 2007³; Svendsen, 2001²). Om het leiderschapsniveau van een coachee of cliënt naar voren te laten komen kunnen er leid oefeningen gedaan worden met paarden of ezels. Paarden leven in groepen met meestal een vaste groepsleider, ezels daarentegen hebben wisselende sociale structuren afhankelijk van omgevingsfactoren. Paarden zouden hierdoor makkelijker te leiden zijn dan ezels, ondanks dat ezels toch wel het vermogen hebben om volgzzaam te zijn als de situatie zich daarvoor voordoet.

Bij kudde dieren wordt vaak sociaal ondersteunend gedrag, ook wel aanstekelijk gedrag genoemd, gezien. Dit is het optreden van een gedraging bij één of meerdere soortgenoten. Denk onder andere aan tegelijkertijd grazen, veulens voeden, rollen, vachtverzorging, drinken en rusten. Dit sociaal ondersteunend gedrag komt veel voor bij paarden (McDonnell, 2003). Het komt ook voor bij ezels maar in mindere mate, de sociale structuur speelt hierin een grote rol. Wanneer ezels in kuddeverband leven zal het meer voorkomen dan wanneer ze in een losse sociale structuur leven (Svendsen, 2001²).

Alle paardachtigen begroeten soortgenoten door het maken van neuscontact, behoedzaam snuffelen en lucht blazen in elkaars neusgaten. Wanneer een ezel of paard een goede band heeft met de mens kan het dier dit gedrag, met name het snuffelen en lucht blazen, ook naar de mens vertonen (Weaver, 2008). Wanneer er een neus-op-neusbegroeting heeft plaatsgevonden tussen twee paarden die elkaar niet kennen volgt er meestal een gil met soms een sprong naar achteren. Dit gillen is een waarschuwing voor de ontvanger dat er agressief gedrag zal volgen wanneer deze te dichtbij komt. Hoe harder en langer het geluid van de gil des te meer agressie zit er achter. Sommige paarden kunnen naast het gillen bij een begroeting ook met een van hun voorbenen naar voren slaan naar de desbetreffende soortgenoot. Dit komt vaak voor tussen hengsten. Ezels vertonen dit gillen of slaan met hun voorbeen niet bij een begroeting (McDonnell, 2003; Mills en Nankervis, 2007³).

Ezels en paarden zijn dieren die regelmatig lichamelijk contact maken. Een voorbeeld voor beide diersoorten zijn de aanrakingen die tussen moederdier en veulen plaatsvinden. Deze aanrakingen hebben een aantal functies; ten eerste om een band op te bouwen, aanrakingen werken geruststellend en veulens raken hun moeder altijd eerst aan om toestemming te vragen voordat ze beginnen met drinken (Kiley-Worthington, 2009). Een voorbeeld van lichamelijk contact bij ezels is het hoofd neerleggen op de rug van een soortgenoot, dit gedrag kunnen ezels ook naar de mens vertonen. Dan legt de ezel het hoofd op de schouder van de mens. Deze vorm van lichamelijk contact heeft een geruststellende functie, vooral bij ezelveulens. Wanneer een ezelveulen bang of moe is gaat de moeder schuin boven het veulen hangen met haar hoofd en hals, hierbij knabbelt ze zachtjes over het lichaam van het veulen om het gerust te stellen. De mens kan een ezel op een gelijksoortige manier geruststellen, door dichtbij de ezel te gaan staan en een arm over de schouder heen te slaan en te kriebelen op de schouder of schouder (Weaver, 2008). Een gelijksoortige manier van geruststellen komt ook voor bij paarden. Wanneer paarden elkaar vlakbij de schouder beknabbelen daalt de hartslag en neemt de hoeveelheid stresshormoon (cortisol) af. Ook stijgt de hoeveelheid endorfine in het bloed, een 'feel good-hormoon'. Ook mensen kunnen van dit effect gebruikmaken door het paard te krabbelen bij de schouder wanneer het dier onrustig is (Dierendonck & Laarakker, 2011). Aanraking speelt dan ook een belangrijke rol in de relatie tussen mens en paard of mens en ezel. Het eerste contact dat de mens maakt met een paard of ezel is vaak door deze aan te raken en te aaien. Het vele aanraken, denk daarbij aan het poetsen van het paard of de ezel, draagt bij aan het versterken van de band tussen mens en dier (Kiley-Worthington, 2009). Het aanraken van de ezel of het paard wordt veel toegepast in therapie sessies en versterkt hiermee de band tussen de cliënt en het paard of de ezel.

Van ezels is bekend dat ze een sterke band opbouwen met hun metgezellen, wanneer het maatje van een ezel wordt verkocht of komt te overlijden en de ezel alleen achterblijft, kan het voorkomen dat de ezel neerslachtig wordt en weigert te eten. Ezels prefereren het gezelschap van andere ezels maar kunnen ook een band opbouwen met andere diersoorten zoals; paarden, schapen, geiten, honden, katten, lama's, alpaca's en zelfs met mensen. Een ezel richt zich meestal op één of enkele dieren/mensen om een vertrouwensband mee op te bouwen (Weaver, 2008). Paarden bouwen ook een band op met hun metgezellen maar in mindere mate. Ze leven meestal in hechte

familiegroepen. Paarden hebben vaak een voorkeur voor bepaalde groepsgenoten. Daartegenover staat dat ze ook een afkeer kunnen hebben voor groepsgenoten, wat zich uit in agressief gedrag. Een paard is beter in staat om met veel verschillende mensen samen te werken (Kiley-Worthington, 2009; Mills en Nankervis, 2007³).

Vluchtgedrag

Paarden en ezels zijn beide vluchtdieren maar hebben niet dezelfde reactie bij gevaar. Paarden vertonen een echte vluchtrespons. Wanneer zij schrikken, zullen ze ook echt vluchten door weg te rennen. Deze reactie heeft te maken met hun oorspronkelijke leefomgeving, de steppe, hier is alle ruimte om te vluchten (Berker, 2011). Daarnaast vertonen paarden ook ontwijkend gedrag als ze ergens plotseling van schrikken. Wanneer ze een onbekend object of levende of levenloze stimulus tegenkomen dat volgens hun gevaarlijk of onbekend is, zullen ze dit plotseling willen ontwijken. Ezels zijn wat evenwichtiger en vertonen minder plotselinge bewegingen (McDonnell, 2003; Weaver, 2008). Ezels vluchten minder snel bij gevaar, in plaats daarvan “bevrozen” ze en weigeren dan om verder te gaan en zullen geen stap meer verzetten. Dit heeft ook te maken met hun oorspronkelijke leefomgeving, bergachtige gebieden. Vluchten door weg te rennen in de bergen brengt de nodige risico's met zich mee. Daarom zal een ezel eerst blijven staan en de situatie beoordelen om in te schatten of het loont om te vluchten. Dit is de voornaamste reden waarom ezels vaak als dom en koppig worden gezien, terwijl ze in een dergelijke situatie eigenlijk bang of verward zijn. De neiging om te “bevrozen” in plaats van te vluchten maakt het hanteren van de ezel wel een stuk veiliger (Berker, 2011; Weaver, 2008). Tijdens therapie of coaching kan de cliënt of coachee gestimuleerd worden om rekening te houden met de behoeften van anderen, in dit geval het vluchtgedrag van het paard of de ezel die ingezet wordt in de sessie.

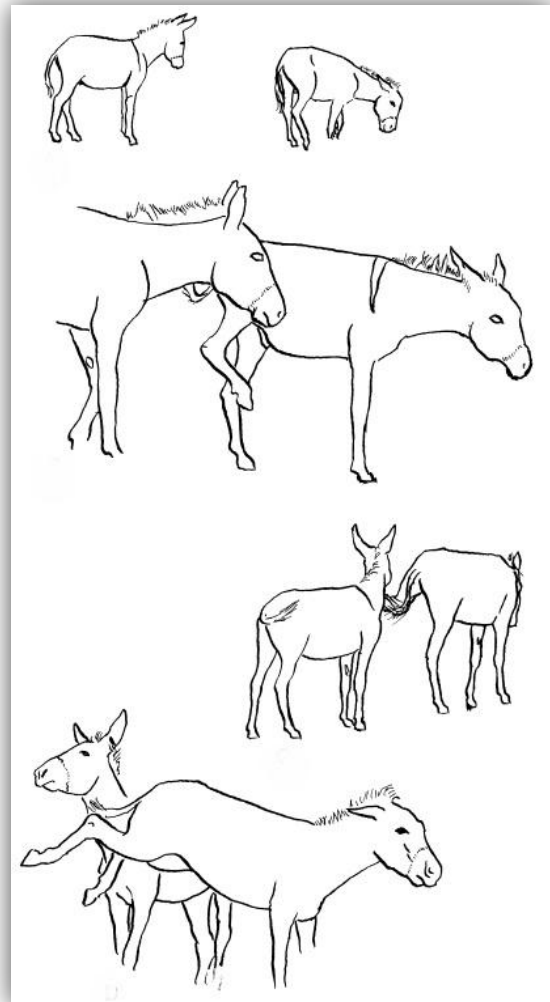
Agonistisch gedrag

Onder agonistisch gedrag valt al het gedrag van terugtrekken, waarschuwen tot daadwerkelijk aanvallen. Dit gedrag heeft als doel om de afstand tussen twee dieren te vergroten of te behouden (Svendsen, 2001²). Paarden zijn in staat om op een hele subtiele manier met elkaar te communiceren. Dit doen ze via visuele communicatie, lichaamstaal. Ditzelfde geldt voor ezels. Enkele voorbeelden van visuele communicatie bij paarden en ezels zijn de houding van het hele lichaam maar ook hoofd-hals houding, stand van de oren en uitdrukking van ogen, neus, mond en kin. Mensen zijn over het algemeen meer gericht op verbale communicatie, hierdoor zijn de andere manieren van communiceren bij de mens minder verfijnd. Omdat paarden en ezels erg goed visueel kunnen communiceren zijn ze ook in staat om de gemoedstoestand van de mens te pijlen. Andersom hebben de meeste mensen subtiele signalen van een paard of ezel vaak niet door. Wanneer de subtiele signalen niet duidelijk genoeg zijn zullen deze uitvergroot worden door het paard of de ezel, de meeste mensen hebben dan pas door wat het dier bedoeld. Hieronder zullen een aantal uitvergrootte visuele communicatiesignalen toegelicht worden (Kiley-Worthington, 2009; Weaver, 2008).

Wanneer een paard of ezel de confrontatie met een soortgenoot liever uit de weg gaat zal het dier zich terugtrekken. Dit is een submissieve gedraging, het doel van dit gedrag is om de afstand tot een soortgenoot te vergroten of te behouden. De staart wordt hierbij tussen de billen geknepen om deze te beschermen, het hoofd wordt laag gehouden met soms de oren naar achteren zodat het dier alert is op wat er achter hem gebeurt (Mills en Nankervis, 2007³; McDonnell, 2003). Als het paard of de ezel geen confrontatie aan gaat maar zich ook niet terugtrekt, kan het dier ander gedrag vertonen dat duidt op onderdanigheid. Hierbij wordt het hoofd omlaag gebracht, de oren staan naar buiten en de mond gaat open en dicht. Het lijkt op een kauwbeweging maar de lippen raken elkaar niet. Dit gedrag wordt onder andere ‘snapping’, ‘jawing’ of ‘veulenbekken’ genoemd. Men ziet dit gedrag het meest bij jonge paarden en ezels, dit is ook een vorm van submissief gedrag (Mills en Nankervis, 2007³; Svendsen, 2001²).

Als het paard of de ezel er voor kiest om de confrontatie niet uit de weg te gaan zal het dier zijn soortgenoot of de mens eerst waarschuwen. Dit begint met subtiele signalen die wanneer er niet op gereageerd wordt steeds groter en duidelijker worden. Beide dieren kunnen dreigen met hun achterhand en met hun voorhand, tijdens en voor het vertonen van deze visuele communicatie vertoont het dier ook een aantal uitdrukkingen met de ogen, mond, neus en kin. Deze uitdrukkingen worden bij dreigen met de voorhand meer opgemerkt dan bij dreigen met de achterhand. Als eerst de dreigingen met de achterhand. De achterhand wordt toegekeerd naar de soortgenoot. Uit lichte irritatie zal het paard of de ezel de oren in de nek leggen en met zijn staart zwiepen als eerste waarschuwing. Mocht dit niet werken dan zal het dier een van zijn achterbenen optillen als teken van een serieuze dreiging. Wanneer dit niet afdoende is zal het paard of de ezel naar achteren trappen, deze trap is meestal niet raak omdat de ontvanger deze zal proberen te ontwijken. Mocht de trap met één achterbeen nog niet genoeg zijn om de ontvanger te verjagen dan zal het dier beide achterbenen tegelijkertijd gebruiken om te trappen. Zie afbeelding 1 voor de opbouw van het dreigen met de achterhand bij ezels (Kiley-Worthington, 2009; Svendsen, 2001²; Weaver, 2008).

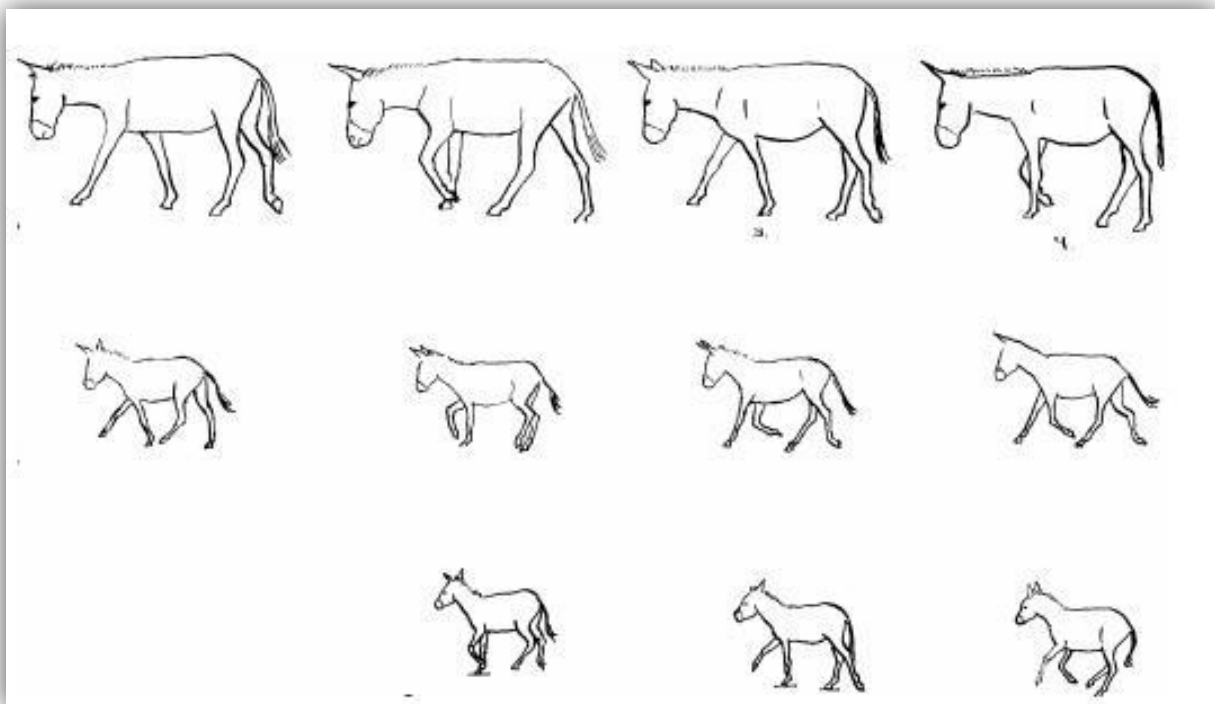
Bij dreigen met de voorhand zal het paard of de ezel eerst waarschuwen door zijn oren in de nek te leggen en het hoofd naar de ontvanger te bewegen. Hierbij komen de volgende uitdrukkingen van ogen, mond, neus en kin duidelijk naar voren. Het paard of de ezel kan het oogwit laten zien, de mondhoeken en de neusgaten zijn naar achteren getrokken waarbij de tanden ontbloot kunnen zijn en de kin aangespannen is. Als de eerste waarschuwing niet afdoende is zal het paard of de ezel nogmaals het hoofd met de oren in nek naar de ontvanger bewegen om dit keer daadwerkelijk te bijten. Mocht de dreiging dan nog niet duidelijk genoeg overkomen dan zal het paard of de ezel het hele lichaam in de richting van de ontvanger bewegen en aanvallen door te bijten. Dit kan in stap, draf maar ook in galop voorkomen (Kiley-Worthington, 2009; Svendsen, 2001²). Wat opvalt bij al deze agonistische gedragingen is het naar achter bewegen van de oren en deze plat in de nek leggen. Dit is een geritualiseerd signaal geworden dat gerelateerd wordt met agressieve en defensieve situaties. Echter ligt de oorsprong van deze gedraging in bescherming, de oren worden in de nek gelegd om ze te beschermen bij een eventuele uithaal naar het hoofd van het paard of de ezel. In de loop van de evolutie werd dit gedrag lonend bij confrontaties. Een ander voorbeeld van bescherming is het knijpen van de staart tussen de billen, dit gedrag wordt gerelateerd aan defensieve situaties (Budiansky, 1997; Kiley-Worthington, 2009). De coachee of cliënt kan tijdens de sessie geattendeerd worden op de eerste signalen van het paard of de ezel om de afstand tot het paard of de ezel te behouden. Op deze manier kunnen ongelukken worden voorkomen en krijgt de coachee of cliënt inzicht in wanneer de ezel of het paard meer afstand nodig heeft of de afstand tot de coachee/cliënt wil behouden.

Afbeelding1 Van boven naar onder; staart zwiepen, dreigen met achterbeen, trappen met achterbeen en trappen met beide achterbenen bij de ezel (Moehlman, 1998)

Beweging

Paarden en ezels kunnen zich beide voortbewegen in drie verschillende gangen; stap, draf en galop. Stap is een voorwaartse viertakt beweging, dit is de langzaamste gang en te vergelijken met het wandelen van de mens. Draf is een voorwaartse tweetakt beweging die sneller is dan stap, te vergelijken met rennen van de mens. Galop is een asymmetrische voorwaartse beweging met een gemiddelde tot hoge snelheid. Zie afbeelding 2 voor verduidelijking van de gangen bij de ezel (McDonnell, 2003). Paarden maken onwillekeurig gebruik van alle drie de gangen en zijn eerder dan ezels geneigd om zich op een hogere snelheid voort te bewegen. Dit heeft te maken met de oorsprong van paarden. Doordat paarden op de steppe leefden is hun lichaam gebouwd op het afleggen van lange afstanden op hogere snelheden. Dit is ook de reden dat paarden een vrij hoge bewegingsdrang hebben. Ezels komen van oorsprong uit gebergte gebieden waar sprake is van veel hoogteverschillen en onregelmatigheden. Ezels zijn er op gebouwd om afstanden af te leggen in een lager tempo over onregelmatig terrein. Ezels hebben een lagere bewegingsdrang dan paarden (Berker, 2011). Ze hebben een voorkeur voor de langzamere gangen en bewegen zich voornamelijk stapvoets voort. Ezels draven wanneer ze angstig of enthousiast zijn, bijvoorbeeld wanneer ze gevoerd worden (Weaver, 2008). Ze galopperen veel minder dan paarden. Alleen bij het verdedigen van hun territorium, tijdens paringsgedrag of bij spelgedrag zal een ezel galopperen. Ezelveulens vertonen deze gang wel regelmatig in korte sprints van ongeveer 50 meter (Moehlman, 1998; Weaver, 2008). Wanneer in therapie of coaching meer beweging gewenst is, is het paard geschikter dan de ezel. Tot op zekere hoogte is de ezel prima inzetbaar voor de actievere oefeningen, paarden zijn echter makkelijker te motiveren voor de energiekere oefeningen omdat ze meer bewegingsdrang hebben.

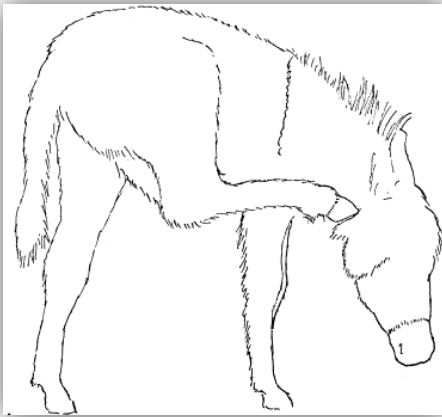

Afbeelding 2 Van boven naar onder; stap, draf en galop bij de ezel (Moehlman, 1998).

Comfortgedrag

Naast het feit dat paarden en ezels vaak alert moeten zijn op mogelijk gevaar, vindt er toch met enige regelmaat rustgedrag plaats en gedrag waardoor paarden en ezels hun welzijn verbeteren en zich comfortabel voelen. Een belangrijke gedraging met betrekking tot rusten is het zogenaamde 'op rust staan'. Paarden en ezels staan dan in een inactieve en ontspannen houding. Het hoofd hangt tijdens deze rustperiode meestal op schoft/schouder hoogte of nog iets lager en de ogen zijn (gedeeltelijk) gesloten. Een belangrijk kenmerk van deze houding is dat het paard of de ezel vaak het gewicht van één van de achterbenen ontlast, de achterhoef steunt hierbij alleen met de teen op de grond (McDonnell, 2003). Als een paard of ezel dit tijdens therapie of coaching vertoont, zou dit een teken kunnen zijn dat de ezel of het paard zich op zijn gemak voelt tijdens de sessie.

Naast het rustgedrag zijn er een aantal relevante gedragingen die bijdragen aan het comfortabel voelen van het paard of de ezel. Namelijk rollen, vachtverzorging, wederzijdse vachtverzorging, het bestrijden van insecten en wederzijdse insectbestrijding. Zowel ezels als paarden rollen, hierbij rollen ze van de ene naar de andere zij of van zij naar rug en weer terug naar dezelfde zij. Na het rollen schudden ze zich vaak uit met behulp van ritmische bewegingen van hoofd, nek en romp (McDonnell, 2003). Het rollen is een vorm van vachtverzorging, zie afbeelding 4 (Svendsen, 2001²).

Afbeelding 3 Vachtverzorging (Moehlman, 1998)

Afbeelding 4 Rollen (Moehlman, 1998)

Paarden en ezels besteden met regelmaat een bepaalde tijd per dag aan vachtverzorging en wederzijdse vachtverzorging. Ze zijn beide prima in staat hun eigen vacht te verzorgen. Ze schuren langs bomen, takken of hekken, knabbelen, bijten en likken met hun mond, tong en tanden een bepaald lichaamsdeel of krabben met hun hoeven aan hun nek of hoofd, zie afbeelding 3 (McDonnell, 2003). Ondanks dat paarden goed in staat zijn hun eigen vacht te verzorgen, zijn ze toch regelmatig geneigd tot wederzijdse vachtverzorging wanneer daar de mogelijkheid voor is (Mills en Nankervis, 2007³). Soortgenoten staan naast elkaar (meestal hoofd bij schouder/rug of hoofd bij staart) om elkaars vacht te verzorgen met hun tanden (McDonnell, 2003). Binnen grote groepen paarden zijn er duidelijke voorkeuren voor bepaalde soortgenoten, terwijl binnen kleinere groepen elk individu dit gedrag met alle andere individuen zou kunnen vertonen (Mills en Nankervis, 2007³). Ezels hebben vaak een vaste grooming partner, dit is meestal een familielid. Wederzijdse groomingssessies kunnen een paar minuten tot een half uur of langer duren. Ezels en paarden vinden het vaak ook prettig als de mens ze krabbelt op de schoft, schouders en net boven de staart (Svendsen, 2001²; Weaver, 2008). Tijdens therapie en coaching kan hier gebruik van worden gemaakt, door de ezel of het paard te krabbelen kan er band opgebouwd worden tussen dier en mens.

Tot slot zijn insectbestrijding en wederzijdse insectbestrijding comfortgedragingen. Door te zwiepen met de staart, schudden met het hoofd (richting romp/buik) of het slaan/stampen/samentrekken met of van een ledemaat kunnen paarden en ezels zichzelf ontdoen van insecten. Zowel paarden als ezels kunnen dit ook voor elkaar doen. Doordat twee individuen met hun hoofd bij de staart van de partner gaan staan (op kleine afstand), kunnen ze insecten rond hoofd en achterbenen voor elkaar verjagen (McDonnell, 2003). Door de coachee of deelnemer tijdens coaching of therapie insecten te laten weggagen, kan hiermee aan de ezel of het paard getoond worden dat de coachee of deelnemer het beste voor heeft met het paard of de ezel.

Training

Tijdens het trainen van dieren wordt veel gebruik gemaakt van operante conditionering. Hierbij wordt uitgegaan van de wet van effect. Namelijk dat responsen die gevolgd worden door een beloning een positief effect hebben op het gedrag in de toekomst, het gedrag zal toenemen. Tegelijkertijd zullen responsen die gevolgd worden door correctie of het uitblijven van een beloning als gevolg hebben dat het gedrag minder vertoond zal worden. Ook bij paarden worden deze leerprincipes toegepast (Mills en Nankervis, 2007⁴). Er zullen hier twee manieren besproken worden waarop paarden en ezels vaak getraind worden. De eerste is het werken met druk in de omgang met het paard of de ezel. Door middel van het geven en wegnemen van druk kan men paarden en ezels leren wijken voor druk (naar links en rechts, voorwaarts, achterwaarts, omhoog en omlaag). Het timen van het wegnemen van de druk is hierbij erg belangrijk omdat dit het moment is dat het paard of de ezel beloond wordt voor het goed uitgevoerde gedrag en hiervan leert (Widdicombe, 2008). Een methode waarin veel gebruik wordt gemaakt van werken met druk is de methode Parelli Natural Horsemanship (PNH). PNH is een omgangsvorm gebaseerd op natuurlijke gedragingen en gaat uit van de zeven (dominantie)spellen die paarden onderling met elkaar spelen in verschillende lichaamszones (Parelli, 2004). Deze zeven spellen worden ook bij ezels toegepast om een communicatiesysteem op te zetten tussen mens en ezel (Klotz, 2008).

Een andere manier van trainen is clickertraining. Ook dit wordt zowel bij ezels als paarden toegepast. Clickertraining is ook een vorm van operante conditionering. Het paard of de ezel wordt dan geleerd één of meerdere gedragingen te associëren met een beloning of juist het uitblijven van een beloning. Op deze manier wordt gewenst gedrag gemotiveerd en ongewenst gedrag afgeremd. Het wordt ook wel trial-and-error learning genoemd. Wanneer het paard of de ezel bepaald gedrag vertoont, wordt hiervoor geklikt en volgt een beloning. Wanneer het gewenste gedrag niet vertoond wordt, zal er niet geklikt worden en zal er ook geen beloning volgen. Op deze manier doet de ezel of het paard ervaringen op over wat gewenst en ongewenst gedrag is. Dus het paard of de ezel verdient een (voedsel)beloning als de trainer voor het juiste gedrag kan klikken. De klik is de brugprikkel naar de beloning (Loof, 2011). Een ezel proberen iets te laten doen door deze te dwingen werkt niet, de ezel zal uit angst “bevriezen”. Wanneer dit gebeurt moet de ezel de tijd krijgen om weer tot rust te komen. Voedsel is vaak wel een goede motivatie voor ezels, dit maakt het ook goed mogelijk om clickertraining te doen met ezels (Weaver, 2008).

Een meer fysieke manier van trainen is longeren. Paarden zijn hier geschikter voor door hun bouw en doordat ze over het algemeen meer bewegingsdrang hebben dan ezels (Berker, 2011). De trainer staat bij het longeren in het midden van een rijbak of longeercirkel en stuurt het paard of de ezel op de volte om het dier rondjes te laten lopen in stap, draf of galop. De trainer heeft contact met het paard of de ezel door middel van een longerlijn die aan het halster of hoofdstel vastzit en kan de afstand vergroten door de longerlijn te laten vieren (Lange, 2006). Een andere oefening die ook bijdraagt aan de fysieke gezondheid van paarden en ezels is de zogenaamde ‘Circling Game’ van Parelli Natural Horsemanship. Het verschil met longeren is dat er over het algemeen minder rondjes gevraagd worden met de ‘Circling Game’ en dat het paard of de ezel verantwoordelijkheden heeft met betrekking tot het behouden van de gang en richting waarin de trainer hem gezet heeft. Hierdoor wordt het dier ook mentaal gestimuleerd naast het fysieke gedeelte van de training (Parelli, 2004; Klotz, 2008).

Tabel 1 Verschillen in het gedrag van ezels en paarden

PAARDEN	EZELS
In bepaalde situaties kruipen paarden bijeen	Gedomesticeerde ezels doen dit niet
Leven in een stabiele vaste kudde met een hengst als groepscoördinator	Er is variatie in de sociale organisatie van ezels. Ze kunnen in een vaste kudde leven, maar ook in kleine losse groepjes
Zijn volgzamer naar de mens toe omdat ze in de kudde ook een vaste leider hebben	Zijn minder volgzzaam, omdat er binnen de gemeenschap geen vaste leider is
Vertonen veel aanstekelijk gedrag	Vertonen aanstekelijk gedrag in mindere mate
Het bekrabbelen van de schoft werkt hartslag verlagend en geruststellend	Het is niet onderzocht of het bekrabbelen van de schoft ook hartslag verlagend is
Kunnen goed samenwerken met veel verschillende mensen	Richten zich eerder op één of enkele personen om een vertrouwensband mee op te bouwen
Hebben een duidelijke voorkeur voor bepaalde soortgenoten	Bouwen een sterke band op met één soortgenoot
Vluchten bij gevaar	Bevriezen bij gevaar
Ontwijken als schrikreactie	Vertonen minder heftige schrikreactie
Hebben veel bewegingsdrang	Hebben minder bewegingsdrang
Geschikt voor longeren	Minder geschikt voor longeren

3.3 Relevante overeenkomsten en verschillen in fysieke kenmerken

In deze paragraaf komen de relevante overeenkomsten en verschillen in de fysieke kenmerken van paarden en ezels aan bod. De fysieke kenmerken zijn opgedeeld in zintuiglijke en uiterlijke kenmerken. Aan het einde van de paragraaf worden de verschillen kort samengevat in een tabel.

Vocalisaties

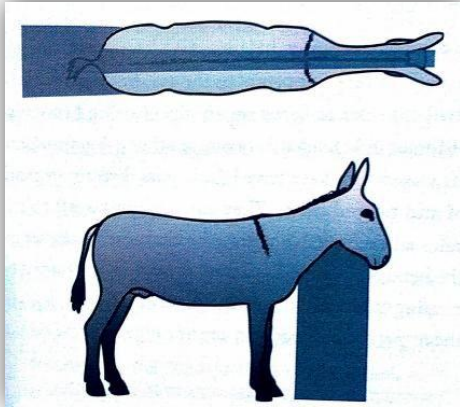
Ezels communiceren door middel van balken en paarden communiceren door middel van hinniken, maar beide maken ook nog een aantal andere geluiden. Snuivende, knorrende en piepende geluiden behoren ook tot de vocalisaties van ezels en paarden (McDonnell, 2003; Moehlman, 1998; Weaver, 2008). Door te hinniken geven paarden aan elkaar aan waar ze zijn. Hinniken wordt vaak gedaan wanneer individuen van elkaar gescheiden worden (Mills en Nankervis, 2007³).

Gehoor

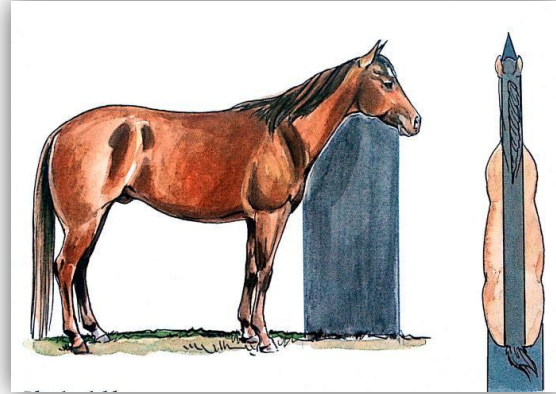
De oren van paardachtigen zijn in tegenstelling tot vele andere zoogdieren het meest beweeglijk. De oren kunnen onafhankelijk van elkaar bewegen om zo verschillende geluiden (vanaf grote afstanden) op te vangen. Het gehoor van paarden is vele malen beter dan het gehoor van mensen (Hill, 2006). Het gehoor van paarden en ezels is niet zo goed als dat van honden, wel veel beter dan dat van de mens. Ezels horen echter beter dan paarden (Weaver, 2008). De ezel heeft langere oren omdat hij daarmee beter geluiden op kan vangen in gebergte gebieden (Klotz, 2008). De verschillende geluiden die per oor opgevangen kunnen worden, worden verwerkt en met elkaar vergeleken. Dit geldt voor zowel ezels als paarden en wordt lokalisatie genoemd (Kiley-Worthington, 2009; Weaver, 2008). Het draaien van de oren heeft vooral als doel om te weten waar bepaalde geluiden vandaan komen en te bepalen of het geluid bedreigend is of niet (Knaapen, 2012). Omdat het gehoor vele malen beter is dan dat van de mens, is het van belang om lawaai rond en in stallen tot een minimum te beperken. Ook tijdens trainingen, therapie en coaching is veel lawaai niet gewenst omdat het paard of de ezel dan meer informatie te verwerken heeft en hierdoor meer stress ervaart (McBane, 2003).

Gezichtsvermogen

Zowel paarden als ezels hebben monoculair en binoculair zicht. Monoculair betekent dat ieder oog een afzonderlijk gezichtsveld heeft, met zowel het linker- als rechteroog kan het paard of de ezel naar voren, opzij en achter zich kijken. Het binoculaire zicht houdt in dat het paard of de ezel beelden van elk oog laat overlappen om één beeld te verkrijgen dat driedimensionaal is. Om dit binoculaire zicht te kunnen gebruiken moeten hoofd en hals vrij bewegen. Zowel paarden als ezels hebben blinde vlekken vlak achter, voor, onder en boven zich. Ezels en paarden kunnen erg goed zien in het donker, maar niet zo goed als katten dat kunnen. De ogen van een ezel of paard hebben meer tijd nodig om te wennen aan de overgang tussen licht en donker. Dit verklaart ook waarom ezels en paarden vaak weigeren of twijfelen om een trailer of donkere ruimte in te lopen. Zowel ezels als paarden kunnen goed focussen op objecten op een afstand en beide ogen onafhankelijk van elkaar bewegen. Het verschil in het gezichtsvermogen van paarden en ezel is dat ezels objecten van dichtbij beter kunnen scherpstellen dan paarden. Ezels kunnen dus gemakkelijker kleine bewegingen in hun directe omgeving waarnemen (Hill, 2006; Weaver, 2008). Afbeelding 5 en 6 geven de beperkingen van het gezichtsvermogen weer. In de omgang met ezels en paarden (therapie en coaching), denk aan het benaderen, poetsen en lopen over een stuk zeil, dient rekening te worden gehouden met deze blinde vlekken om schrikreacties te voorkomen (Coates, 2007).

Afbeelding 5 De blinde vlekken bij ezels (Weaver, 2008)

Afbeelding 6 De blinde vlekken bij paarden (Hill, 2006)

Tastvermogen

Ezels en paarden hebben tastharen rond hun ogen en neus. Deze tastharen dienen als receptoren voor aanrakingen, volwassen ezels en paarden voelen bijvoorbeeld aan een elektrische omheining door het voorzichtig aan te raken met hun tastharen. Er zijn veel zenuwen die van de tastharen naar de hersenen lopen. Wanneer de tastharen wegknipt worden onttrekt men de ezel of het paard van een belangrijk zintuig (Kiley-Worthington, 2009; Weaver, 2008). De tastharen bevatten zeer gevoelige haarwortels en zijn erg belangrijk in het donker. De tastharen waarschuwen wanneer objecten zich te dicht bij het hoofd bevinden. Vooral objecten die zich vlak onder het hoofd bevinden (buiten het zicht van het dier) worden geïnspecteerd met behulp van de tastharen (McBane, 2003).

Gevoelswaarnemingen via de huid

Zoogdieren met een vacht zijn zeer gevoelig voor verschillende soorten prikkels. Dit komt doordat ze grote hoeveelheden zenuwcellen in hun lichaam hebben. Een voorbeeld hiervan zijn de cellen in de huid van paardachtigen die lage en hoge temperaturen kunnen onderscheiden (Kiley-Worthington, 2009). Vlak onder de huid ligt een dunne laag spieren die verantwoordelijk is voor spiertrekkingen. Deze spiertrekkingen zullen zich snel voordoen wanneer er bijvoorbeeld een vlieg landt op de huid. Deze spiertrekkingen kunnen zich ook in korte tijd herhalen (Hill, 2006). Het grote huidoppervlak zorgt ervoor dat er gereageerd kan worden op de kleinste aanrakingen (Klotz, 2008). De gevoeligheid kan per individu verschillen, dit is afhankelijk van de dikte van de vacht en huid, en de hoeveelheid receptoren die zich op verschillende plekken in de huid bevinden. Vooral de schoft is een gevoelige plek. Tijdens het borstelen dient hiermee rekening te worden gehouden door de hardheid van de borstels aan te passen aan de verschillende lichaamsdelen van het paard of de ezel (Kiley-Worthington, 2009).

Vacht/huid en manen/staart

Als het langer licht is per etmaal zullen paarden en ezels hun wintervacht los laten en komt er een kortere (en soms zachtere) zomervacht tevoorschijn. Wanneer het minder lang licht is per dag, zal de aanmaak van een wintervacht gestimuleerd worden. De vacht verschilt dus in lengte gedurende het jaar. Dit geldt voor zowel ezels als paarden. De periode waarin ezels verharren duurt echter wel langer dan bij paarden (Meyer en Wolbers, 2003; McBane, 2003). Er zijn een aantal verschillen in de vacht van ezels en paarden. De talgklieren in de huid van paarden produceren een soort huidvet dat een waterafstotende functie heeft. Deze vettige laag beschermt de huid van paarden tegen het binnendringen van regen of sneeuw via de vacht. Paarden zijn dus goed bestand tegen regenachtig en koud weer (Hill, 2006; McBane, 2003). Ezels daarentegen zijn goed bestand tegen hitte en direct zonlicht doordat ze hun waterverlies kunnen beperken door direct op de huid (onder de vacht) te zweten en tegelijkertijd de lichaamstemperatuur mee te laten stijgen. Door de lichaamstemperatuur

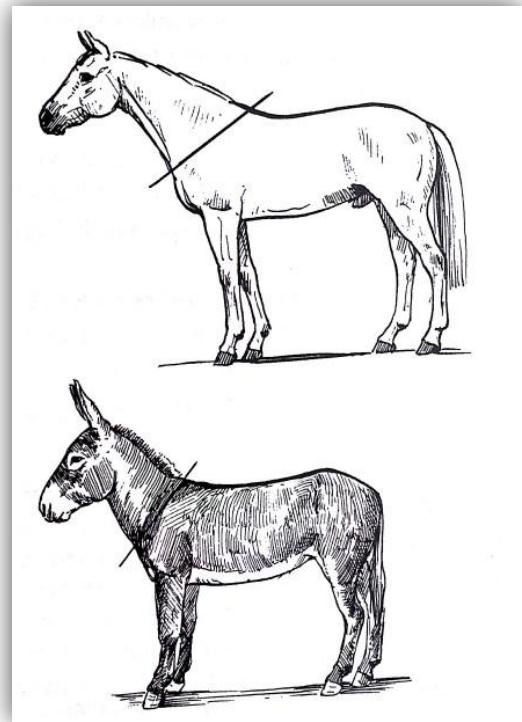
mee te laten stijgen hoeven ezels geen warmte te verliezen via verdamping. Daarnaast zijn de staartharen en manen van ezels veel korter dan die van paarden en is de vacht van ezels iets stugger dan die van paarden (Graaf-Roelfsema, 2009). Tijdens therapie wordt het paard of de ezel vaak geпоetst. Bij paarden is het minder erg wanneer er dagelijks geпоetst wordt. Bij ezels is dit anders, doordat ze minder huidvet in hun vacht hebben dan paarden. Wanneer een ezel dagelijks geпоetst zou worden verminderd dit de hoeveelheid vet, waardoor de ezel nog vatbaarder is voor kou en regen (Weaver, 2008). Doordat paarden vollere manen en een volle staart hebben zijn hier meer mogelijkheden mee dan met de manen en staart van een ezel. Denk hierbij aan het voelen, kammen, vlechten etc.

Schofthoogte

Paarden hebben gemiddeld een hogere schofthoogte dan ezels. Paarden hebben gemiddeld een schofthoogte van 1,60 meter. Ezels hebben een gemiddelde schofthoogte van 1,10 meter, de grotere rassen kunnen maximaal 1,60 meter worden. De schofthoogte van ezels en pony's met een vergelijkbare schofthoogte zijn toegankelijk voor zowel mensen die zelf kunnen staan als voor mensen die rolstoelgebonden zijn (Klotz, 2008). Doordat paarden over het algemeen een hogere schofthoogte hebben kunnen ze zowel ingezet worden voor kinderen als volwassenen in oefeningen waarbij er op het dier gereden wordt. Ezels zijn hierin door in schofthoogte wat beperkter.

Breedte van de rug/anatomie

Paarden zijn anatomisch ronder en breder gebouwd dan ezels. Ezels zijn wat rechter en hoekiger gebouwd. Hierdoor hebben paarden een bredere en rondere rug en ezels een smallere rug (Berker, 2011). Ondanks dat paarden een meer gespierdere bouw hebben worden ezels al sinds 4000 jaar geleden ingezet als pak-, trek- en rijdier. Ezels kunnen voor korte afstanden 100% van hun lichaamsgewicht dragen, hoewel dit niet wordt aanbevolen. In sommige delen van de wereld is het normaal dat volwassenen ook op ezels rijden, terwijl in andere delen alleen kinderen op ezels rijden. Een gezonde volwassen ezel kan redelijk comfortabel een persoon van 70 kilo dragen als het een vlakke ondergrond betreft (Svendsen, 2001³). De schouders van de ezel staan rechter op ten opzichte van de hals dan de schouders van het paard, zie afbeelding 7. Hierdoor bevindt de schoft van de ezel zich dichterbij de hals en meer boven de schouders dan bij paarden. Dit heeft als gevolg dat het voor paarden makkelijker is om een passend zadel te vinden. Bij neerwaartse bewegingen heeft het zadel namelijk de neiging om naar voren te schuiven, bij paarden blijft het zadel meestal beter op de juiste plek liggen door de wat hogere schoft (Weaver, 2008). De ezel heeft ten opzichte van het paard een smalle borstpartij. Door de smalle borstpartij hebben bange cliënten minder angst voor de ezel dan voor het paard, het paard komt door zijn brede en vlezigere borstkas sterker over. Het grote hoofd ten opzichte van de smalle hals kan associaties opwekken met de kindertijd. Ondanks het compacte en slanke lichaam is de ezel zeer geschikt om cliënten te laten liggen of zitten op de ezel. Kinderen met spasmen in benen en heupen kunnen goed op een ezelsrug zitten omdat de rug smaller is. De bredere paardenrug is dan nadeliger om comfortabel en rechtop te zitten (Klotz, 2008).

Afbeelding 7 Schouderlijn paard en ezel

Oren

Ezels worden vaak herkend aan hun grote lange oren die duidelijk in allerlei richtingen kunnen bewegen, ezels hebben in ieder oor 18 spieren om het oor te laten bewegen. Voor paarden zijn dit 13 verschillende spieren (Kiley-Worthington, 2009; Klotz, 2009). De oren van de ezel zijn in verhouding tot het hoofd veel langer dan de oren van het paard (Landelijk Informatie Centrum Gezelschapsdieren, onbekend).

Tabel 2 Verschillen in de fysieke kenmerken van ezels en paarden

PAARDEN	EZELS
Vocale communicatie; hinniken	Vocale communicatie; balken
Minder goed dan het gehoor van ezels	Beter dan het gehoor van paarden
Kunnen minder snel scherpstellen op objecten die dichtbij zijn	Kunnen snel scherpstellen op objecten die dichtbij zijn
Zijn goed bestand tegen kou en regen door het vet dat de talgklieren in de huid produceren	Zijn minder goed bestand tegen kou en regen, maar goed bestand tegen hoge temperaturen en fel zonlicht
Hebben lange manen, een volle staart en een gladde vacht	Hebben korte manen, een staart met een kwastje en een ruwere vacht
Schofthoogte; gemiddeld 1,60 meter	Schofthoogte; gemiddeld 1,10 meter
Brede rug	Smalle rug
Hoge schoft	Lage schoft
Kortere oren	Langere oren

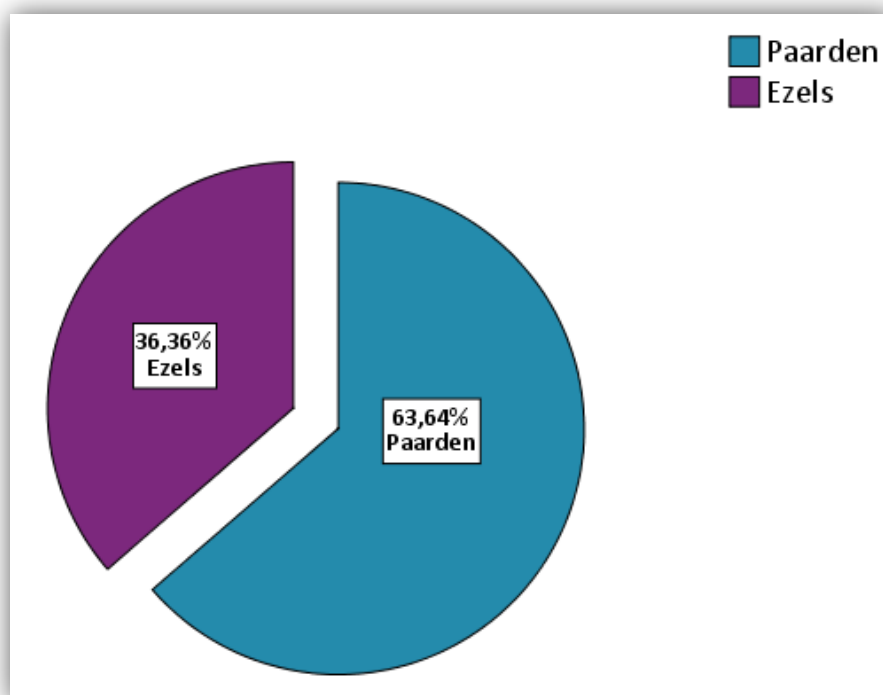
4. Resultaten enquête

In dit hoofdstuk komen de uitkomsten van de enquête aan bod. De verschillen tussen de inzet van paarden en ezels in therapie en coaching zullen besproken worden. Hierna worden de interventies benoemd waarvoor een bepaalde gedraging of fysiek kenmerk ingezet wordt. In figuur 1, 2 en 3 wordt een overzicht gegeven van hoe de respons verdeeld is en op welke manier de paarden of ezels ingezet worden in therapie en/of coaching.

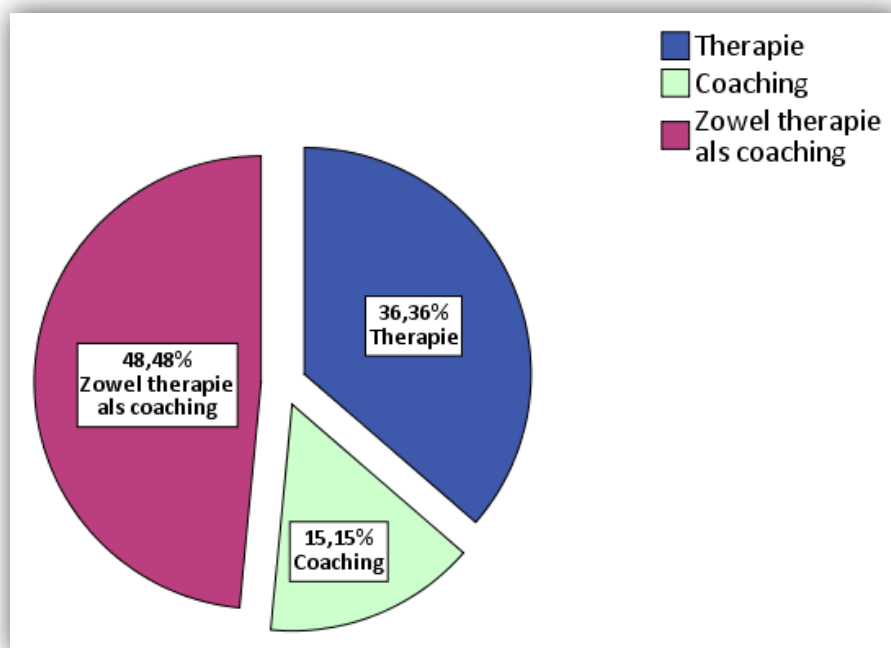
In totaal zijn er 180 enquêtes verstuurd. Waarvan 145 naar de aanbieders die paarden inzetten en 35 naar de aanbieders die ezels inzetten. In totaal waren er 33 respondenten waarvan 21 respondenten die paarden inzetten en 12 respondenten die ezels inzetten. Hieruit blijkt dat 14,5% van de benaderde aanbieders die paarden inzetten heeft gereageerd en 34,2% van de aanbieders die ezels inzetten. In tabel 3 is te zien hoe de enquêtes verdeeld zijn over Nederlandstalig, Duitstalig en Engelstalig gebied. Hier staan ook het aantal respondenten per land weergegeven in aantallen en percentages.

Tabel 3 Overzicht van het aantal verstuurdde enquêtes per land en de respondenten per land in aantallen en percentages

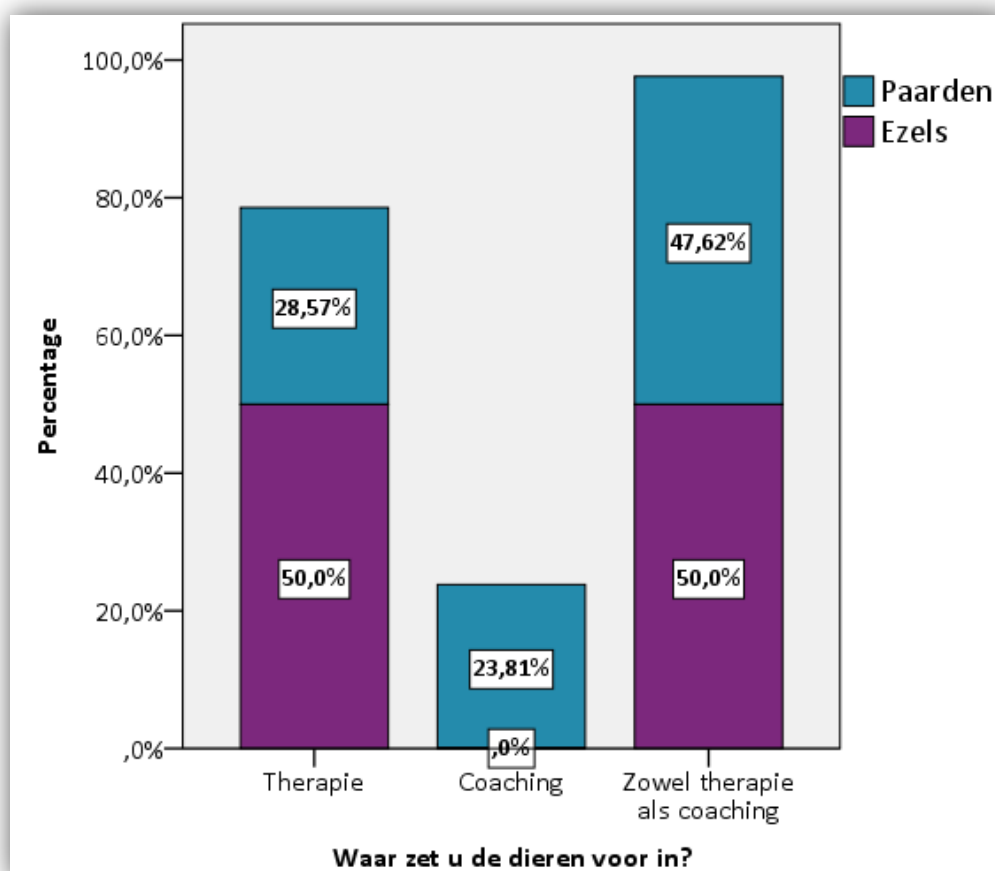
Nederland	Duitsland	Engeland	Totaal
Verstuurd	Verstuurd	Verstuurd	Verstuurd
70	71	39	180
Respons	Respons	Respons	Respons
15	10	8	33
Respons %	Respons %	Respons %	Gemiddeld %
21,4%	14,1%	20,5%	18,3%

Figuur1 Verdeling van de ontvangen enquêtes van aanbieders die paarden inzetten (N=21) en de aanbieders die ezels inzetten (N=12)

Figuur 2 De wijze waarop de paarden of ezels ingezet worden door de respondenten in therapie (N=12), coaching (N=5) of zowel therapie als coaching (N=16). Totaal N=33

Figuur 3 Verdeling van de inzet in therapie, coaching of zowel therapie als coaching onderverdeeld in respondenten die paarden inzetten en respondenten die ezels inzetten (N=33)

4.1 Verschillen in gedragingen tussen paard en ezel

Een overzicht van de resultaten van de gesloten enquêtevragen met betrekking tot de gedragingen is te vinden in tabel 4. In deze tabel staat de verdeling van de antwoorden van de respondenten weergegeven met de bijbehorende significanties, deze zijn vetgedrukt. Er is getoetst of er verschillen zijn tussen de respondenten die paarden inzetten en de respondenten die ezels inzetten. Wanneer een verschil significant is ($p < 0,05$) betekent dit dat het verschil niet op toeval berust.

De volgende twee gedragingen die besproken worden bleken significant te zijn. De gedraging dreigen met de voorhand had een p-waarde van 0,024. Dit betekent dat de respondenten die ezels inzetten in therapie en/of coaching zijn er veel meer van overtuigd dan de respondenten die paarden inzetten, dat het dreigen met de voorhand een voordeel kan zijn tijdens sessies, zie tabel 4.

De inzetbaarheid van wederzijdse vachtverzorging is ook significant ($p = 0,010$). De respondenten die ezels inzetten zijn het er 100% over eens dat wederzijdse vachtverzorging zeer inzetbaar is. De respondenten die ezels inzetten zijn het er daarnaast ook over eens dat wederzijdse vachtverzorging een zeer groot voordeel is in sessies. De respondenten die paarden inzetten zijn hier meer verdeeld over de inzetbaarheid en het voordeel van deze gedraging, zie tabel 4.

Naast de significante verschillen is er een trend zichtbaar in enkele gedragingen. Deze gedragingen hadden een p-waarde tussen de 0,05 en 0,10. Deze waren net niet significant en zijn onderstreept in tabel 4. Het gaat om de volgende gedragingen; geruststellen en rollen. Bij geruststellen betreft dit zowel de vraag over de inzetbaarheid ($p = 0,063$) als de vraag in hoeverre het een voordeel is ($p = 0,088$). Bij rollen betreft het alleen de vraag over de inzetbaarheid, echter is de vraag in hoeverre het een voordeel is net geen trend met een p-waarde van 0,101.

Tabel 4 Overzicht van hoeveel respondenten een bepaald antwoord (1 t/m 5) hebben gescoord, een totaal van de respondenten per diergroep en een totaal van alle respondenten. Daarnaast zijn de p-waarden vermeld (p), de significante verschillen zijn vetgedrukt en de trends (bijna significanties) zijn onderstreept. 1= niet inzetbaar/niet voordelig 5= zeer inzetbaar/zeer voordelig

Vraag	Inzet dier	1	2	3	4	5	(N)	Totaal (N)	Significantie (p)
Inzetbaarheid sociale structuur	Paarden	0	0	3	4	14	21	32	0,752
	Ezels	0	1	0	2	8	11		
Nadeel/voordeel sociale structuur	Paarden	0	0	2	5	12	19	30	0,352
	Ezels	0	1	3	1	6	11		
Inzetbaarheid volgzzaamheid	Paarden	0	0	2	5	14	21	32	0,887
	Ezels	0	0	1	3	7	11		
Nadeel/voordeel volgzzaamheid	Paarden	0	1	3	2	13	19	30	0,138
	Ezels	0	0	0	1	10	11		
Inzetbaarheid rangorde	Paarden	0	0	4	2	15	21	31	0,187
	Ezels	1	0	3	1	5	10		
Nadeel/voordeel rangorde	Paarden	0	0	4	3	13	20	29	0,548
	Ezels	0	0	3	1	5	9		
Inzetbaarheid aanstekelijk gedrag	Paarden	0	3	1	3	14	21	32	0,647
	Ezels	0	0	3	2	6	11		
Nadeel/voordeel aanstekelijk gedrag	Paarden	0	1	3	2	13	19	30	0,634
	Ezels	0	0	2	3	6	11		

Vraag	Inzet dier	1	2	3	4	5	(N)	Totaal (N)	Significantie (p)
Inzetbaarheid begroeten	Paarden	2	1	3	3	12	21	32	0,216
	Ezels	0	0	0	3	8	11		
Nadeel/voordeel begroeten	Paarden	0	0	5	3	11	19	30	0,340
	Ezels	0	0	1	2	8	11		
Inzetbaarheid lichamelijk contact	Paarden	0	0	1	6	14	21	32	0,134
	Ezels	0	0	0	1	10	11		
Nadeel/voordeel lichamelijk contact	Paarden	0	0	2	4	14	20	31	0,174
	Ezels	0	0	0	1	10	11		
Inzetbaarheid geruststellen	Paarden	2	1	3	5	10	21	32	<u>0,063</u>
	Ezels	0	0	1	1	9	11		
Nadeel/voordeel geruststellen	Paarden	1	1	3	5	10	20	31	<u>0,088</u>
	Ezels	0	0	1	1	9	11		
Inzetbaarheid loyaliteit	Paarden	1	0	5	3	11	20	31	0,126
	Ezels	0	0	1	1	9	11		
Nadeel/voordeel loyaliteit	Paarden	0	1	4	3	11	19	30	0,422
	Ezels	0	0	2	1	8	11		
Inzetbaarheid vluchtreactie	Paarden	1	0	1	6	13	21	32	0,296
	Ezels	0	0	1	1	9	11		
Nadeel/voordeel vluchtreactie	Paarden	0	2	2	4	12	20	31	0,497
	Ezels	0	0	2	1	8	11		
Inzetbaarheid schrikreactie	Paarden	3	0	1	6	9	21	32	0,319
	Ezels	1	1	2	5	2	11		
Nadeel/voordeel schrikreactie	Paarden	2	2	3	5	8	20	31	0,267
	Ezels	1	1	3	5	1	11		
Inzetbaarheid terugtrekken	Paarden	0	0	2	4	15	21	31	0,783
	Ezels	0	0	2	0	8	10		
Nadeel/voordeel terugtrekken	Paarden	0	0	2	5	13	20	30	0,585
	Ezels	0	0	2	0	8	10		
Inzetbaarheid dreigen achterhand	Paarden	2	4	5	3	7	21	32	0,551
	Ezels	1	0	4	2	4	11		
Nadeel/voordeel dreigen achterhand	Paarden	3	2	6	2	7	20	30	0,311
	Ezels	0	0	4	2	4	10		
Inzetbaarheid dreigen voorhand	Paarden	3	2	6	3	7	21	32	0,168
	Ezels	1	1	1	1	7	11		
Nadeel/voordeel dreigen voorhand	Paarden	3	2	7	2	6	20	31	0,024
	Ezels	0	1	1	1	8	11		

Vraag	Inzet dier	1	2	3	4	5	(N)	Totaal (N)	Significantie (p)
Inzetbaarheid op rust staan	Paarden	0	0	5	5	11	21	33	0,137
	Ezels	0	0	2	0	10	12		
Nadeel/voordeel op rust staan	Paarden	0	0	4	5	11	20	32	0,180
	Ezels	0	0	2	0	10	12		
Inzetbaarheid rollen	Paarden	0	1	3	5	12	21	32	<u>0,081</u>
	Ezels	1	0	6	0	4	11		
Nadeel/voordeel rollen	Paarden	0	2	3	3	12	20	31	0,101
	Ezels	2	0	5	0	4	11		
Inzetbaarheid vachtverzorging	Paarden	2	0	4	6	9	21	33	0,131
	Ezels	0	0	1	3	8	12		
Nadeel/voordeel vachtverzorging	Paarden	1	0	4	6	9	20	32	0,184
	Ezels	0	0	1	3	8	12		
Inzetbaarheid wederzijdse vachtvz	Paarden	0	1	2	7	11	21	31	0,010
	Ezels	0	0	0	0	10	10		
Nadeel/voordeel wederzijdse vachtvz	Paarden	0	1	2	7	10	20	30	0,032
	Ezels	0	0	0	1	9	10		

4.2 Verschillen in fysieke kenmerken tussen paard en ezel

Een overzicht van de resultaten van de gesloten enquêtevragen met betrekking tot de fysieke kenmerken is te vinden in tabel 5.

De volgende drie fysieke kenmerken die besproken worden bleken significant te zijn. Vacht/huid gaf bij zowel inzetbaarheid ($p = 0,049$) als nadeel/voordeel ($p = 0,040$) een verschil. De respondenten die ezels inzetten scoorden hoger dan de respondenten die paarden inzetten. In tabel 5 is te zien dat bijna alle respondenten die ezels inzetten 'zeer inzetbaar' en 'zeer voordelig' hebben gescoord. De respondenten die paarden inzetten zijn meer verdeeld over deze twee vragen.

De inzetbaarheid en het nadeel/voordeel van het gehoor gaven een significant verschil. Inzetbaarheid van het gehoor scoorde een $p = 0,029$ en nadeel/voordeel scoorde een $p = 0,017$. De respondenten die ezels inzetten zijn met betrekking tot het gehoor meer eensgezind dan de respondenten die paarden inzetten, zie tabel 5. 90% van de respondenten die ezels inzetten vinden het gehoor zeer inzetbaar en zeer voordelig.

Het fysieke kenmerk oren bleek significant te zijn, voor beide vragen, de p-waarden zijn namelijk 0,000. Hier was een sterk significant verschil tussen de respondenten die ezels inzetten en de respondenten die paarden inzetten. Uit tabel 5 blijkt dat de respondenten die ezels inzetten vaker 'zeer voordelig' gescoord hebben dan de respondenten die paarden inzetten, zij scoorden op verschillende antwoordcategorieën.

Naast de significante verschillen is er een trend zichtbaar in enkele fysieke kenmerken. Het gaat om de volgende kenmerken; schofthoogte en anatomie van de rug (tabel 5). Bij schofthoogte betreft dit de vraag in hoeverre het een voordeel is ($p = 0,063$). Bij anatomie van de rug betreft het de vraag over de inzetbaarheid ($p=0,087$).

Tabel 5 Overzicht van hoeveel respondenten een bepaald antwoord (1 t/m 5) hebben gescoord, een totaal per diergroep en een totaal van alle respondenten. Daarnaast zijn de p-waarden vermeld (p), de significante verschillen zijn vetgedrukt en de trends (bijna significanties) zijn onderstreept.

1= niet inzetbaar/niet voordelig

5= zeer inzetbaar/zeer voordelig

Vraag	Inzet dier	1	2	3	4	5	(N)	Totaal (N)	Significantie (p)
Inzetbaarheid schofthoogte	Paarden	0	1	3	3	14	21	32	0,280
	Ezels	0	0	0	2	9	11		
Nadeel/voordeel schofthoogte	Paarden	0	1	3	4	12	20	31	<u>0,063</u>
	Ezels	0	0	0	1	10	21		
Inzetbaarheid anatomie rug	Paarden	0	4	7	1	9	21	32	<u>0,087</u>
	Ezels	1	0	0	2	8	11		
Nadeel/voordeel anatomie rug	Paarden	0	4	6	3	7	20	31	0,259
	Ezels	1	0	2	2	6	11		
Inzetbaarheid bewegingsdrang	Paarden	0	1	4	4	12	21	31	0,214
	Ezels	0	0	1	1	8	10		
Nadeel/voordeel bewegingsdrang	Paarden	0	1	3	4	12	20	30	0,960
	Ezels	0	1	1	2	6	10		

Vraag	Inzet dier	1	2	3	4	5	(N)	Totaal (N)	Significantie (p)
Inzetbaarheid gevoelswaarnemingen	Paarden	0	0	2	4	15	21	33	0,484
	Ezels	0	0	1	1	10	12		
Nadeel/voordeel gevoelswaarnemingen	Paarden	0	0	2	4	14	20	32	0,882
	Ezels	0	0	2	1	9	12		
Inzetbaarheid vacht/huid	Paarden	0	0	4	4	12	20	32	0,049
	Ezels	0	0	0	1	11	12		
Nadeel/voordeel vacht/huid	Paarden	0	0	4	4	11	21	33	0,040
	Ezels	0	0	0	1	11	12		
Inzetbaarheid manen/staart	Paarden	2	1	6	5	7	21	32	0,217
	Ezels	0	2	1	1	7	11		
Nadeel/voordeel manen/staart	Paarden	1	1	6	6	6	20	30	0,890
	Ezels	0	2	3	0	5	10		
Inzetbaarheid gehoor	Paarden	0	0	6	5	10	21	33	0,029
	Ezels	0	0	1	0	10	11		
Nadeel/voordeel gehoor	Paarden	0	0	6	5	8	19	30	0,017
	Ezels	0	0	1	0	10	11		
Inzetbaarheid gezichtsvermogen	Paarden	0	1	4	6	10	21	31	0,634
	Ezels	1	1	2	1	5	10		
Nadeel/voordeel gezichtsvermogen	Paarden	0	1	5	5	9	20	31	0,434
	Ezels	1	2	1	3	4	11		
Inzetbaarheid tastvermogen	Paarden	0	1	6	3	11	21	30	0,340
	Ezels	0	0	2	1	7	10		
Nadeel/voordeel tastvermogen	Paarden	0	1	6	2	10	19	29	0,323
	Ezels	0	0	2	1	7	10		
Inzetbaarheid vocalisaties	Paarden	0	1	7	3	10	21	32	0,111
	Ezels	0	0	1	2	8	11		
Nadeel/voordeel vocalisaties	Paarden	0	1	7	3	9	20	21	0,156
	Ezels	0	0	1	3	7	11		
Inzetbaarheid oren	Paarden	1	3	12	1	4	21	32	0,000
	Ezels	0	0	1	0	10	11		
Nadeel/voordeel oren	Paarden	0	2	13	1	4	20	31	0,000
	Ezels	0	0	1	0	10	11		

4.3 Interventies

In deze paragraaf worden de interventies besproken die benoemd zijn in de diepte-interviews en de enquêtes. In tabel 6 staat weergegeven voor welke interventies paarden en ezels ingezet worden aan de hand van hun gedrag. Er is geen onderscheid gemaakt tussen de gedragingen of gedragsthema's omdat veel interventies bij meerdere gedragingen passen.

Tabel 6 Overzicht van de interventies waarvoor paarden en ezels ingezet worden aan de hand van hun gedrag in therapie en/of coaching. Opgedeeld in overeenkomende interventies en interventies die verschillen in het gedrag van paarden en ezels. Ook is er een onderscheid gemaakt tussen interventies waarmee een bepaald doel behaald kan worden en interventies die een activiteit op zich zijn (onderstreept)

Overeenkomende interventies	
• Koppeling naar het dagelijks leven zowel in privé als in werksfeer • (lichamelijk)contact maken • Wederzijds respect • Wederzijds vertrouwen • Leren begrijpen en toepassen van lichaamstaal • Het leren aangaan en behouden van relaties • Zelfvertrouwen opbouwen • Assertiviteit vergroten • Persoonlijke ruimte leren innemen • Grenzen leren stellen en herkennen • Bewustwording van eigen gedrag en gevoel, houding en lichaam • Leren omgaan met stress • Communicatie (verbaal/non-verbaal) • <u>Observatieoefeningen</u> • <u>Leiderschapsoefeningen</u> • <u>Ontspanningsoefeningen</u> • <u>Verzorging</u> • Zelfzorg • <u>(therapeutisch)rijden</u>	
Verschillende interventies	
Interventies paard	Interventies ezel
• Congruent zijn • Eigen sterktes en zwaktes ontdekken • Leren omgaan met afwijzingen • Leren omgaan met conflicten • Verlatingsangst • Traumatherapie • Verslavingsproblemen • Stimuleren	• Zelfacceptatie • Keuzes leren maken • Verhogen van de frustratietolerantie • Inlevingsvermogen verbeteren • Concentratie verbeteren • Samenwerken • <u>(stilte)wandelingen</u>

In tabel 7 staat weergegeven voor welke interventies paarden en ezels ingezet worden aan de hand van hun fysieke kenmerken.

Tabel 7 Overzicht van de fysieke kenmerken van paarden en ezels die ingezet worden in therapie en/of coaching. Opgedeeld in overeenkomende interventies en interventies die verschillen in de fysieke kenmerken van paarden en ezels. Ook is er een onderscheid gemaakt tussen interventies waarmee een bepaald doel behaald kan worden en interventies die een activiteit op zich zijn (onderstreept)

Overeenkomende interventies	
• (lichamelijk)contact maken • Sensorische en motorische vaardigheden verbeteren • Zelfvertrouwen opbouwen • Concentratie verbeteren • Bewustwording van eigen gedrag en gevoel, houding en lichaam • Leren omgaan met stress • Communicatie (verbaal/non-verbaal) • Verantwoordelijkheid nemen • <u>Observatieoefeningen</u> • <u>Ontspanningsoefeningen</u> • <u>Observatieoefeningen</u> • <u>(therapeutisch)rijden</u> • <u>Gedragen worden</u> • <u>Verzorging</u> • Zelfzorg	
Verschillende interventies	
Interventies paard	Interventies ezel
• Leren begrijpen en toepassen van lichaamstaal • Wederzijds respect • Wederzijds vertrouwen • Emotionele controle • Balans geven en nemen • Grenzen leren stellen en herkennen • Stimuleren • <u>Longeren/voltige</u> • <u>Leiderschapsoefeningen</u>	• Samenwerken • <u>Portage</u> • <u>Wandelen</u> • Anatomie mens/dier vergelijken

Bij de interventies is een scheiding te zien tussen de interventies waarmee een bepaald doel behaald kan worden en de interventies die echt een activiteit op zich zijn. Hieronder worden de verschillen in de interventies die een activiteit op zich zijn besproken.

In zowel tabel 6 als 7 wordt wandelen genoemd als interventie bij de ezel. Deze interventie is in de diepte-interviews en in de enquête niet door de groep die paarden inzetten genoemd. Andersom geldt dat de interventie longeren/voltige alleen door de groep die paarden inzetten genoemd is, deze interventie is niet aan bod gekomen bij de groep die ezels inzetten. Tot slot wordt door de groep die ezels inzetten de interventie portage genoemd, ook deze kwam niet naar voren bij de groep die paarden inzetten.

5. Discussie

Dit hoofdstuk bevat discussiepunten met betrekking tot de resultaten, de methoden en de ervaringen van de dag systemisch coachen met paarden en ezels.

Om de te benaderen populatie te bepalen zijn er een aantal zoekcriteria opgesteld. Eén van deze criteria is gedurende het in kaart brengen van de populatie versoepeld. Deze zoekcriteria was de opleidingseis wat betreft zorg en welzijn. De reden voor het versoepelen van dit criterium was dat de groep aanbieders die coaching aanbiedt vaak geen opleiding had afgerond in de sector zorg en welzijn. Deze personen hadden vaak opleidingen gevolgd in de richting van communicatie en coaching. Door deze versoepeling werd het mogelijk om de aanbieders van coaching ook mee te nemen in de populatie.

Wat betreft de hoeveelheid respondenten was ons doel om van de aanbieders die paarden inzetten 50 respondenten te verkrijgen en van de aanbieders die ezels inzetten 30 respondenten. Deze schatting is echter opgesteld voordat we de totaal te benaderen populatie in kaart hadden gebracht. Er zijn namelijk geen cijfers bekend van de totale onderzoekspopulatie. De uiteindelijke totale populatie betrof 180 bedrijven. Van de benaderde aanbieders die paarden inzetten (145) hebben in totaal 21 personen de enquête ingevuld. Van de benaderde aanbieders die ezels inzetten (35) hebben in totaal 12 personen de enquête ingevuld. De respons van de aanbieders die ezels inzetten (34,2%) is in verhouding groter dan de respons van de aanbieders die paarden inzetten (14,5%). Wij denken dat deze grotere bereidheid van de respondenten die ezels inzetten komt doordat zij meer belang hebben bij dit onderzoek. Over de inzet van paarden is namelijk meer literatuur te vinden dan over de inzet van ezels.

18,3% van de totale groep van 180 benaderde respondenten hebben de enquête ingevuld. Dit percentage heeft volgens ons te maken gehad met de taalbarrière. Een aantal van de benaderde Duitse respondenten heeft naar aanleiding van het versturen van de enquête gemaild dat zij de enquête niet konden invullen omdat zij maar met één van de twee diersoorten werken. Zij interpreteerden het alsof zij de vergelijking paard/ezel moesten maken. Volgens ons kan deze interpretatie te wijten zijn aan een incomplete of onduidelijke vertaling. Naast deze miscommunicatie heeft de taalbarrière voor een beperking gezorgd in de totaal te benaderen populatie. Landen waar bijvoorbeeld Frans, Portugees, Spaans of Italiaans gesproken wordt, vielen hierdoor buiten de onderzoekspopulatie.

Wanneer de respons van de enquête hoger was geweest bij een grotere onderzoeksofzet en/of bij meer homogeniteit binnen de twee groepen respondenten zouden de gevonden trends waarschijnlijk een significant verschil geven. Een soortgelijke verklaring geldt ook voor de open vraag met betrekking tot de interventies. Wanneer de respons hoger en/of homogener was geweest waren er waarschijnlijk meer interventies naar voren gekomen en waren de verschillen en overeenkomsten duidelijker geweest.

In fysieke kenmerken verschillen paarden en ezels op de volgende punten; vocale communicatie, gehoor, vacht en huid, manen en staart, schofthoogte, anatomie van de rug en de grootte van de oren. Al deze punten zijn zichtbaar, voelbaar of hoorbaar als verschil te herkennen. Dit geldt echter niet voor het gehoor, uit één bron is gebleken dat ezels een beter gehoor zouden hebben dan paarden. Wij vragen ons af of dit daadwerkelijk zo is omdat dit enkel naar voren kwam in één bron en niet gevonden is in andere literatuur. Dit is de reden dat dit verschil niet meegenomen is in de conclusie.

Het viel ons op uit de enquête dat dreigen met de voorhand als voordelig gezien werd. De respondenten die ezels inzetten gaven aan dat dit een voordeel kan zijn. Maar de respondenten die paarden inzetten waren hier meer verdeeld over. Dit terwijl de respondenten beide wel aangaven deze gedraging inzetbaar te vinden. In de openvraag werd deze gedraging vaak als een risicofactor genoemd bij onvoldoende toezicht en/of kennis van deze gedraging. Uit de literatuurstudie is

gebleken dat dreigen met de voorhand begint met kleine signalen van het dier, die steeds groter en duidelijker worden. Deze eerste signalen geven de therapeut of de coach inzicht in wanneer een paard of een ezel meer afstand nodig heeft. Hierdoor kunnen ongelukken worden voorkomen. Dit zou kunnen verklaren waarom beide groepen respondenten aan hebben gegeven deze gedraging inzetbaar te vinden en waarom de respondenten die ezels inzetten aangeven dit een voordeel te vinden. Wij denken echter dat de kleine signalen van het dreigen met de voorhand van ezels als minder bedreigend kan worden ervaren dan dat van paarden, omdat ezels over het algemeen kleiner zijn.

Wat ons verbaasde in de uitkomsten van de enquête is dat de respondenten die ezels inzetten vaker eensgezind waren in hun antwoorden dan de respondenten die paarden inzetten. Deze laatste groep had vaker een mening verdeeld over meerdere antwoordcategorieën. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de groep die ezels inzet aanzienlijk kleiner en daardoor ook homogener is dan de groep die paarden inzet.

We hebben bij het bespreken van de interventies besloten om alleen de interventies die een activiteit op zich zijn te behandelen. Dit omdat daarin de interventies een duidelijk verschil geven tussen paarden en ezels. Twee opvallende verschillen waren portage bij de ezels en longeren/voltige bij de paarden. Dit heeft volgens ons onder andere te maken met de anatomie van de rug en de bewegingsdrang. Paarden hebben een rondere en bredere rug dit geeft meer stabiliteit tijdens voltige. Ezels hebben een smallere rug wat er voor zorgt dat kinderen met spasmen makkelijker kunnen zitten of liggen. Uit de literatuur bleek dat paarden een hogere bewegingsdrang hebben dan ezels, dit een voordeel voor het longeren. Een ander opmerkelijk verschil vonden we dat wandelen alleen genoemd werd bij de inzet van ezels. Er kan namelijk ook met paarden gewandeld worden maar dit wordt misschien minder gedaan door de hogere vlucht- en schrikreactie. Hierdoor zou het wandelen met ezels veiliger kunnen zijn. Daarnaast denken we ook dat de schofthoogte een rol speelt, ezels zijn over het algemeen kleiner en daarmee makkelijker te hanteren. De interventies waarmee een bepaald doel behaald kan worden zijn niet eenduidig in de benamingen, deze zijn door onszelf onder een bepaalde benaming gecategoriseerd. Maar doordat we geen literatuuronderzoek hebben gedaan naar de interventies zijn deze categorieën niet representatief genoeg om duidelijke conclusies aan te hangen.

Aan het eind van de enquête konden de respondenten aangeven of zij een gedraging of een fysiek kenmerk mistten in de enquête. Een opvallend punt was dat er door vier respondenten (zowel paard als ezel) werd aangegeven dat zij de geslachtsdelen en het hierbij behorende thema seksuele voorlichting mistten. Vooral kinderen zijn gefascineerd door de geslachtsdelen van paardachtigen. Verder gaven de respondenten aan dat het vriendelijke karakter van paarden en ezels een belangrijk aspect is. Bij de respondenten die ezels inzetten kwamen ook nog de vriendelijke houding van de ezel, de trouw en het geduld naar voren als erg waardevol. Bij de respondenten die paarden inzetten kwam naar voren dat paarden altijd alert zijn op hun omgeving omdat het vluchtdieren zijn, dit is heel bruikbaar in therapie en/of coaching. Daarnaast spelen ook de nieuwsgierigheid en de bereidheid om te leren een rol bij de respondenten die paarden inzetten. De meeste van deze aspecten vallen niet onder gedragingen of fysieke kenmerken met uitzondering van de geslachtsdelen. Desondanks waren ze volgens de respondenten belangrijke aspecten voor de inzet van paarden en ezels in therapie en/of coaching. Het overgrote deel van de bovengenoemde aspecten zijn gedragsstijlen van paarden en/of ezels. Volgens de respondenten maken deze gedragsstijlen paarden en ezels onder andere geschikt voor de inzet in therapie en/of coaching.

Een aantal respondenten hebben mailcontact gezocht naar aanleiding van het invullen van de enquête. Zij waren over het algemeen enthousiast over het onderzoek, maar hadden wel een paar punten van kritiek. Een aantal van hen vond dat het onderzoek door ons te wetenschappelijk benaderd werd en dat hierdoor aspecten mistten zoals de band tussen mens en dier en gevoelens die erbij komen kijken wanneer er gewerkt wordt met paarden of ezels in therapie en/of coaching. Deze aspecten zijn echter niet waar dit onderzoek om draait. Dit zijn zeker belangrijke aspecten tijdens therapie en/of coaching, maar is weer een onderzoek op zich. Daarnaast waren er

respondenten die de enquête te lang en te breed opgezet vonden waardoor zij het idee hadden steeds in herhaling te vallen. Zij waren van mening dat alle gedragingen ingezet kunnen worden en dat kennis van deze gedragingen noodzakelijk is voor het geven van therapie en/of coaching. Onder deze kennis wordt verstaan dat er rekening wordt gehouden met de voor- en nadelen die van toepassing zijn op deze gedragingen.

Naar aanleiding van de enquête zijn we uitgenodigd door Maatje Bon en Kick Schouten van BonSpirit in België om als representant een dag systemisch werken met paarden en reuzenezels bij te wonen. Dit gaf ons de kans om zelf te ervaren welke rol paarden en ezels spelen tijdens coaching en om eventuele verschillen en overeenkomsten te zien. Maatje en Kick bieden coaching, training en opleidingen aan voor bedrijven en ook voor particulieren (BonSpirit, 2013). Systemisch coachen met behulp van paarden of ezels is coaching waarbij paarden of ezels ingezet worden bij persoonlijke-, organisatie of familievraagstukken (Knaapen, 2012). Het doel hierbij is inzicht te krijgen in onbewuste patronen of gedragingen (Robijns en Passen, 2010). Tijdens de coachingsessies worden zowel paarden als reuzenezels ingezet en er wordt gewerkt met onder andere organisatie- en familieopstellingen volgens de methode van Bert Hellinger en de visie van Phoenix Opleidingen (BonSpirit, 2013).

Aan het einde van de dag kregen we de mogelijkheid om aan de aanwezigen de volgende vragen te stellen:

“Kunnen jullie aangeven of je het prettiger vindt om met een paard of met een ezel te werken?”

“Kunnen jullie aangeven of je je veiliger voelt bij een paard of bij een ezel en waarom?”

Hieruit kwamen verschillende antwoorden naar voren, de meeste personen gaven aan het prettiger te vinden om met de reuzenezels te werken en zich hier ook veiliger bij te voelen. Ook werd aangegeven dat de reuzenezels prettiger waren om mee te werken vanwege hun directheid maar dat de paarden een veiliger gevoel gaven door hun subtiliteit. De paarden gaven van te voren subtiele signalen voordat ze over gingen tot actie. De ezels gingen direct over tot actie zonder dit van te voren aan te geven. Een voorbeeld hiervan is dat een paard zich in een bepaalde situatie mengde door zachtjes tegen de persoon aan te duwen, een ezel daarentegen kwam aangelopen en duwde de persoon met kracht opzij waardoor diegene zijn evenwicht verloor en bijna viel. Daarnaast kwam nog een belangrijk punt naar voren aan de hand van deze vraagstelling. Namelijk dat de directheid en de subtiliteit niet alleen afhankelijk is van het diersoort maar ook te maken heeft met het karakter van het individuele dier en met de heftigheid van het thema van de vraaginbrenger.

Als we de bevinding omtrent het veilige gevoel dat de aanwezigen hadden bij de ezels vergelijken met de literatuur dan zou dit verklaard kunnen worden door het beperkte vluchtgedrag en de geringere bewegingsdrang van ezels. Wij denken dat deze twee gedragskenmerken van de ezel ervoor zorgen dat het dier een bepaalde rust uitstraalt en daardoor veiliger voelt.

6. Conclusie

Het doel van dit onderzoek was inzicht krijgen in de verschillen en overeenkomsten van het natuurlijk gedrag en de fysieke kenmerken van ezels en paarden en hoe dit ingezet kan worden in therapie en coaching. Er waren twee hoofdvragen opgesteld voor dit onderzoek:

“Wat zijn de relevante verschillen en overeenkomsten in het natuurlijk gedrag en de fysieke kenmerken van ezels en paarden voor hun inzet in de zorg?”

“Voor welke interventies worden ezels en paarden voornamelijk ingezet aan de hand van hun natuurlijk gedrag en fysieke kenmerken en in hoeverre zijn deze gedragingen en kenmerken een voordeel in therapie en coaching?”

Uit de literatuur is gebleken dat paarden en ezels in hun natuurlijk gedrag van elkaar verschillen op de volgende punten; sociale structuur, volgzzaamheid, aanstekelijk gedrag, geruststellen, loyaliteit, vlucht- en schrikreactie en bewegingsdrang. Paarden zijn volgzamer en vertonen meer aanstekelijk gedrag dan ezels dit heeft te maken met de verschillen in de sociale structuur. Bij het geruststellen beknabbelen paarden elkaars schoft, ezels doen dit door het hoofd neer te leggen op de rug van de soortgenoot. Wat betreft loyaliteit hebben paarden binnen de kudde een duidelijke voorkeur voor bepaalde soortgenoten, terwijl ezels een hechte band opbouwen met één soortgenoot. Ezels vertonen over het algemeen een geringere vlucht- en schrikreactie en bewegingsdrang dan paarden. Er is ook een gedraging naar voren gekomen die alleen door paarden vertoond wordt en door ezels helemaal niet, dit betreft ‘bijeenkruipen’. In fysieke kenmerken verschillen paarden en ezels op de volgende punten; vocale communicatie, vacht en huid, manen en staart, schofthoogte, anatomie van de rug en de grootte van de oren. Al deze punten zijn zichtbaar, voelbaar of hoorbaar als verschil te herkennen. Een groot deel van deze verschillen in gedrag en fysieke kenmerken is te verklaren vanuit de verschillen in de oorspronkelijke leefomgevingen van beide dieren.

Uit de enquête zijn een aantal verschillen naar voren gekomen. Voor deze verschillen geldt dat de respondenten die ezels inzetten hoog hebben gescoord en de respondenten die paarden inzetten meer verdeeld waren. Het gaat om het voordeel van de gedraging dreigen met de voorhand en om de inzetbaarheid en het voordeel van wederzijdse vachtverzorging. En de fysieke kenmerken vacht/huid, gehoor en oren. Hieruit kan geconcludeerd worden dat deze gedragingen en fysieke kenmerken veel gebruikt worden bij de inzet van ezels. Deze fysieke kenmerken bleken ook uit de literatuur een verschil te zijn.

Paarden en ezels worden over het algemeen voor dezelfde interventies ingezet zo blijkt uit de resultaten van de enquête. Echter zijn er ook een aantal verschillen in interventies naar voren gekomen. Bij de inzet van ezels betreft dit wandelen en portage en bij de inzet van paarden gaat het om longeren/voltige.

Er zijn in dit onderzoek verschillen gevonden maar doordat paarden en ezels twee diersoorten uit dezelfde familie zijn, is het aantal overeenkomsten groot. Zowel paard als ezel is goed inzetbaar in therapie en coaching. De doelen waarvoor beide diersoorten ingezet worden komen vaak overeen, maar de manier waarop ze ingezet worden kan verschillen. Denk hierbij aan de interventies die een activiteit op zich zijn.

7. Aanbevelingen

Tijdens de uitvoering van dit onderzoek zijn er punten naar voren gekomen die bij een soortgelijk onderzoek in de toekomst verbeterd of aangescherpt zouden kunnen worden. Een advies is om een vervolgonderzoek te doen naar de verschillen en overeenkomsten tussen paarden en ezels in de zorg. Dit onderzoek kan als basis dienen voor het vervolgonderzoek. Zowel verbreding als verdieping van dit onderzoek is gewenst. Verdieping door literatuuronderzoek te doen en interviews te houden naar de interventies en de doelgroepen waarvoor paarden en ezels worden ingezet. Door deze voorkennis kan een onderzoek dieper ingaan op de interventies waaraan paarden en ezels een bijdrage kunnen leveren voor het behalen van doelen van cliënten of coachees. Daarnaast verbreding door de onderzoeksgroep te vergroten. Als de taalbarrière weggenomen kan worden is de te bereiken onderzoekspopulatie groter.

Beide diersoorten zijn geschikt voor de inzet in therapie en coaching. Individuele gedragsstijlen spelen echter ook een belangrijke rol in deze inzet. Een tweede advies is daarom om onderzoek te doen naar de verschillende gedragsstijlen van paarden en ezels en in hoeverre dit van belang is voor de inzet. Daarnaast kan er gekeken worden of er verschillen zijn in de gedragsstijlen tussen paarden en ezels en of deze gekoppeld kunnen worden aan gedragsstijlen van bepaalde doelgroepen.

Literatuurlijst

Associação para o Estudo e Protecção do Gado Asinino (2005)¹. Terapias com animais. Gevonden op 18 februari 2013, op www.aepga.pt

Associação para o Estudo e Protecção do Gado Asinino (2005)². Terapia Assistida por Asininos (TAA). Gevonden op 18 februari 2013, op www.aepga.pt

Baarda, D.B., Bakker, E., Hulst, van der, M., Fischer, T., Julsing, M., Vianen, van, R. en Goede, de, M. (2012). *Basisboek methoden en technieken*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff

Baarda, D.B. en Goede, de, M.P.M. (2006). *Basisboek methoden en technieken*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff

Baarda, D.B., Goede, de, M.P.M. en Kalmijn, M. (2010). *Basisboek enquêteren*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff

Baarda, D.B., Goede, de, M.P.M. en Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff

Baarda, D.B., Goede, de, M.P.M. en Dijkum, C. (2011). *Basisboek statistiek met SPSS*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff

Berker, M. (2011). Vergleich der Heilpädagogischen Förderung mit dem Pferd und mit dem Esel. *Therapeutisches Reiten, (2)*, 29-3

BonSpirit (2013). Wie zijn wij? Gevonden op 1 oktober 2013, op www.bonspirit.nl

Bough, J. (2011). Origins, Domestication, Breeds and Characteristics, *Donkey*. London: Reaktion Books LTD

Budiansky, S. (1997). *De aard van het paard, een onderzoek naar de evolutie, de intelligentie en het gedrag van paarden*. Utrecht: Uitgeverij Het Spectrum B.V.

Burden, F., Osthaus, B., Proops, L. (2012). Behavioral Processes, Social relations in a mixed group of mules, ponies and donkeys reflect differences in equid type. *Elsevier, 90 (3)*, 337-342

Coates, M. (2007). *Paarden spreken*. Uitgeverij Ankh-Hermes bv: Deventer

Dierendonck, van, M., Laarakker, E. (2011). *Het tevreden paard*. Het houden van een paard. Kortenhoef: Fontaine Uitgevers B.V.

Ezelkunsten (2012). Ezeltherapie, Pansage. Gevonden op 28 februari 2013, op www.ezelkunsten.nl

Ezelstal Hans en Grietje (2012¹). Ezelstal Hans en Grietje. Gevonden op 28 februari 2013, op www.ezelstalhansengrietje.nl

Ezelstal Hans en Grietje (2012²). Cursus asinotherapie. Gevonden op 28 februari 2013, op www.ezelstalhansengrietje.nl

Equine Assisted Growth and Learning Association (2010). What is EAP and EAL? Gevonden op 28 februari 2013, op www.eagala.org

Felton, J. (2012). *A New Coaching Paradigm Unbridled, Unbridled Success – How the Secret Lives of Horses Can Impact Your Leadership, Teamwork and Communication Skills*. Herts: Ecademy Press

Fine, A. H. (2010¹). Understanding our kinship with animals: input for health care professionals interested in the human/animal bond, *Handbook on Animal Assisted Therapy*. London: Elsevier Inc.

Fine, A. H. (2010²). Animal assisted interventions in historical perspective, *Handbook on Animal Assisted Therapy*. London: Elsevier Inc.

Fine, A. H. (2010³). Animal-assisted interventions in mental health: definitions and theoretical foundations, *Handbook on Animal Assisted Therapy*. London: Elsevier Inc.

Fine, A. H. (2010⁴). Animal selection procedures in animal-assisted interaction programs, *Handbook on Animal Assisted Therapy*. London: Elsevier Inc.

Graaf-Roelfsema, Dr. E. (2009). De ezel, net even anders. *Diergeneeskundig Memorandum*, 56 (3), 38-39

Haan, de E. (2007). Van intake naar interventie: de contouren van een ambacht, *Relationele coaching*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Heuvel, van den, S. (z.d.). Mijn therapeut is een ezel. Gevonden op 14 februari 2013, op www.ezelstalhansengrietje.nl

Hill, C. (2006). *Denken als een paard*. Zeewolde: Forte Uitgevers BV

Huizen, van, I., Lambers, N. (2009). Kansen voor opschaling van inzet van paarden in de Friese hulpverlening. Projecten LTO Noord.

Kiley-Worthington, M. (2009). Evolutie en domesticatie van het paard, *De natuur van het paard*. Amersfoort: Bloemendal Uitgevers

Klotz, A. (2008). *Esel & Mensch*. Books on Demand GmbH: Norderstedt

Knaapen, R. (2012). *Coachen met paarden*. Boom Nelissen: Amsterdam

Land, van 't, M. (g.d.). Ezel Hans gaf Tom weer levenslust. Gevonden op 14 februari 2013, op www.ezelstalhansengrietje.nl

Landelijk Informatie Centrum Gezelschapsdieren (onbekend). Huisdierenbijsluiter van de ezel (EquusAsinus). Gevonden op 10 mei 2013, op www.licg.nl

Lange, C. (2006). *Handboek grondwerk met paarden*. Deltas: Aartselaar

Loof, P. (2011). Clickertraining. Gevonden op 10 mei 2013, op www.pietloof.nl

Lund, V.; Weary, D. (2004). *Animal Health and Welfare in Organic Agriculture: Understanding Animal Behaviour and its Use in Organic Animal Production*. Wallingford: CABI Publishing

Mane, S. (2004). Activite Ane, dans le cadre de prises en charge en psychomotricite. Gevonden op 16 februari 2013, op www.associationmediane.free.fr

McBane, S. (2003). *Anatomie en gedrag van het paard*. Utrecht: Veltman Uitgevers

McDonnell, S. (2003). A practical field guide to horse behavior: The Equid Ethogram. Lanham: Eclipse Press

Meyer, C., Wolbers, G. (2003). *Het Nederlandse Ezelboek*. Reed Business Information: Doetinchem

Mills, D. en Nankervis, K. (2007¹). De oorsprong van gedrag, *Gedrag van het paard*. Baarn: Tirion Uitgevers BV.

Mills, D. en Nankervis, K. (2007²). De evolutionaire geschiedenis van het paard, *Gedrag van het paard*. Baarn: Tirion Uitgevers BV.

Mills, D. en Nankervis, K. (2007³). Communicatie en sociale organisatie, *Gedrag van het paard*. Baarn: Tirion Uitgevers BV

Mills, D. en Nankervis, K. (2007⁴). Leren en trainen, *Gedrag van het paard*. Baarn: Tirion Uitgevers BV

Moelhman, P.D. (1998). Behavioral patterns and communication in feral asses (*Equus africanus*). *Applied Animal Behaviour Science*, 60, 125-169

Parelli, P. (2004). *Natural Horsemanship*. Bloemendal Uitgevers bv: Amersfoort

Pet Partners (2012). What are Animal-Assisted Activities/Therapy? Gevonden op 26 maart 2012, op www.petpartners.org

Robijns, S. & Passen, S. van (2010) Exploratief onderzoek naar de bruikbaarheid en meerwaarde van de ervaringsgerichte methodiek Equicoaching binnen de bijzondere jeugdzorg. 'Coaching in galop'. Universiteit Gent, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, Vakgroep Orthopedagogiek

Svendsen, Dr., E. D. (2001¹). Introduction and origins of the donkey, *The Professional Handbook of the Donkey*. Suffolk: Whittet Books Limited.

Svendsen, Dr., E. D. (2001²). Social Behaviour, *The Professional Handbook of the Donkey*. Suffolk: Whittet Books Limited.

Svendsen, Dr., E. D. (2001³). Donkey Work, *The Professional Handbook of the Donkey*. Suffolk: Whittet Books Limited.

Thiel, U. (2012). *Equithérapie (SHP) Ontwikkelen, bevorderen, ondersteunen en genezen met de hulp van het paard*. Lochem: Knijnenburg Producties BV./Horses and Driving Books

Verbeeck, M. (2012). Masterproef: Het gebruik van hippotherapie bij jongeren met gedrags- en emotionele stoornissen. Universiteit Gent, faculteit psychologie en pedagogische wetenschappen.

Verhoeven, N. (2011). *Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs*. Boom Lemma uitgevers

Weaver, S. A. (2008). Donkey Primer, *The Donkey Companion*. Storey Publishing

Widdicombe, S. (2009). *Training en natuurlijk gedrag bij paarden*. Veltman Uitgevers: Utrecht

Bijlagen

Bijlage 1

<u>Zoektermen</u>			
	Nederlands	Engels	Latijn/engels
Paard	Paardengedrag	Horse behavio(u)r	equine/equus/equidbehavio(u)r
	Gedrag paard	Behavio(u)r horse	Behavio(u)r equine/equus/equid
	Sociale relaties paard	Social relations horse	Social relations equine/equus/equid
	Natuurlijk gedrag paard	Natural behavio(u)r horse	Natural behavio(u)r equine/equus/equid
	Natuurlijke gedragingen paard	Natural behavio(u)rs horse	Natural behavio(u)rs equine/equus/equid
	(Fysieke) kenmerken paard	(Physical) characteristics horse	(Physical) characteristics equine/equus/equid
	Uiterlijke kenmerken paard	Exteriorcharacteristics horse	Exterior characteristics equine/equus/equid
	Evolutie paard	Evolution horse	Evolutionequine/equus/equid
	Equithérapie	Horse (assisted) therapy	Equitherapy
	Therapie met (behulp van) paarden		Equineassistedtherapy
	Coaching/coachen met paarden	Equicoaching	Equine coaching
Ezel	Ezelgedrag	Donkey/ass/burrobehavio(u)r	Asino/asinusbehavio(u)r
	Gedrag ezel	Behavio(u)r donkey/ass/burro	Behavio(u)r donkey
	Sociale relaties ezel	Social relations donkey/ass/burro	Social relations donkey
	Natuurlijk gedrag ezel	Natural behavio(u)r donkey/ass/burro	Natural behavio(u)r donkey
	Natuurlijke gedragingen ezel	Natural behavio(u)rs donkey/ass/burro	Natural behavio(u)rs donkey
	(Fysieke) kenmerken ezel	(Physical) characteristics donkey/ass/burro	(Physical) characteristics donkey
	Uiterlijke kenmerken ezel	Exterior characteristics donkey/ass/burro	Exteriorcharacteristics donkey
	Evolutie ezel	Evolutiondonkey/ass/burro	Evolution donkey
	Asinothérapie	Donkey therapy/asses assisted therapy	Asinotharapy
	Coaching/coachen met ezels	Donkey coaching/asses coaching	Asino coaching

Bijlage 2

Topic lijst

Onszelf voorstellen; VHL; DZ; hoe zijn we tot dit onderwerp gekomen; afstuderen

Algemeen

Interview inleiden aan de hand van het onderzoeksvoorstel. Opbouw van het interview bespreken (Algemeen, gedrag/fysieke kenmerken, doeleinden en afsluiting).

Interview dient als basis voor de vragenlijsten die verstuurd gaan worden.

- Heeft u nog vragen over het onderzoeksvoorstel?
- Waarom heeft u gekozen voor dit beroep en hoe bent u hier bij gekomen?
- Wat voor (voor)opleiding en cursussen heeft u gedaan om dit beroep uit te kunnen oefenen?
- Wat is de reden dat u voor deze diersoort heeft gekozen? (Keuze diersoort, grootte, uiterlijk, karakter)
- Hoeveel dieren heeft u en worden deze allemaal ingezet in de therapie/coaching? (Hoeveel, worden ze allemaal ingezet)
- Op wat voor manier traint u de paarden/ezels? (Manier van trainen, van belang voor manier van inzet)(In hoeverre getraind? Hoe wordt de training gebruikt tijdens therapie of coaching?)

Gedragingen en fysieke kenmerken in therapie/coaching

Natuurlijke gedragingen:

Voorbeeld vragen:

- Wat vind u belangrijke gedragingen die ingezet kunnen worden in therapie/coaching?
- Hoe belangrijk is de natuurlijke sociale structuur van paarden/ezels met betrekking tot therapie en coaching?
- Hoe kan dit gedrag ingezet worden in therapie of coaching?
- Zitten er voor- of nadelen aan deze gedraging/dit kenmerk?

Lijst natuurlijke gedragingen belangrijkheid aangeven en waarom wel/niet belangrijk

Eventuele aanvullingen vanuit geïnterviewde

Voordelen van besproken gedragingen

Nadelen van besproken gedragingen

Kort samenvatten van de besproken gedragingen en aspecten die naar voren kwamen

Fysieke kenmerken:

Voorbeeld vragen:

- Wat vind u belangrijke fysieke kenmerken die ingezet kunnen worden in therapie/coaching?
- Is de anatomie van met name de rug van paarden/ezels belangrijk met betrekking tot therapie en coaching?
- Hoe kan dit fysieke kenmerk ingezet worden in therapie of coaching?
- Zitten er voor- of nadelen aan dit kenmerk?

Lijst fysieke kenmerken belangrijkheid aangeven en waarom wel/niet belangrijk

Eventuele aanvullingen vanuit geïnterviewde

Voordelen van besproken fysieke kenmerken

Nadelen van besproken fysieke kenmerken

Kort samenvatten van de besproken fysieke kenmerken en aspecten die naar voren kwamen

Interventies en doelen:

- Wat zijn veel voorkomende interventies en de daarbij behorende doelen waaraan cliënten werken tijdens therapie of coaching met paarden/ezels?
- Hoe kan het paard/de ezel bijdragen aan deze interventies en de daarbij behorende doelen?
- Van welke natuurlijke gedragingen maakt u hierbij gebruik?
- Van welke fysieke kenmerken maakt u hierbij gebruik?

Kort samenvatten van de besproken interventies en doelen en aspecten die naar voren kwamen

Afsluiting

- Vragen of de geïnterviewde nog onderwerpen heeft gemist tijdens het interview en of er nog eventuele tips zijn.
- Mogen we u ook de enquête opsturen om in te vullen?
- Als we naderhand nog vragen hebben, kunnen we deze dan mailen of hierover bellen?

Bedanken voor de tijd en het interview

Bijlage 3

Enquête

Introductie

In het kader van onze opleiding Diermanagement en major Dieren in de Zorg doen wij een afstudeeronderzoek naar de overeenkomsten en verschillen tussen ezels en paarden en hun inzet in therapie en coaching. We gaan hierbij in op een selectie van natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken van ezels en paarden.

De enquête is opgedeeld in zes verschillende thema's, namelijk: algemene informatie, sociaal gedrag, vluchtgedrag/agressie, comfortgedrag, fysieke kenmerken en de afsluiting. Wanneer u deze enquête volledig invult zal aan het einde vermeld worden waar u de bevindingen van dit onderzoek terug kunt vinden als het onderzoek is afgerond.

Wanneer u zowel ezels als paarden inzet in therapie en/of coaching dan zouden wij het erg op prijs stellen als u voor beide de enquête in zou willen vullen. Mocht u hier geen tijd voor hebben dan willen we u vriendelijk verzoeken om de enquête in te vullen voor de ezel.

1. Heeft u interesse in dit onderzoek?*

Kies ja of nee

Algemene informatie

= verplichte vraag

2. Met welke dieren werkt u?*

Kies een van de onderstaande antwoorden

Paarden Ezels

Splitsing paard/ezel

3. Hoeveel paarden heeft u?*

Geef hieronder uw antwoord

4. Zet u de paarden in voor therapie of coaching of voor beide?*

Kies één van de onderstaande antwoorden

Therapie Coaching Zowel therapie als coaching

5. Wat voor (voor)opleiding heeft u gedaan met betrekking tot zorg en welzijn/hulpverlening?*

Geef hieronder uw antwoord

6. Wat voor (voor)opleidingen en cursussen heeft u gedaan met betrekking tot therapie en/of coaching met behulp van paarden?*

Geef hieronder uw antwoord

Natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken van paarden

De volgende pagina's bevatten vragen over de inzetbaarheid van bepaalde gedragingen en fysieke kenmerken in therapie en/of coaching. De vraag is in hoeverre is een gedrag of kenmerk inzetbaar/belangrijk is of in hoeverre moet hier rekening mee gehouden worden bij de inzet van paarden in therapie en/of coaching. Daarnaast wordt er gevraagd of bepaalde natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken een voordeel zijn of juist een nadeel voor de inzet in therapie en/of coaching.

Thema 1 Sociaal gedrag paarden

In hoeverre zijn de volgende natuurlijke gedragingen van paarden inzetbaar in therapie en/of coaching?

Zijn de volgende gedragingen een nadeel of een voordeel voor de inzet in therapie en/of coaching?

Geef hieronder aan op een schaal van 1 tot 5 hoe inzetbaar de volgende gedragingen zijn en in hoeverre het gedrag een nadeel of een voordeel is

1 = niet inzetbaar 5 = wel inzetbaar

1 = nadeel 5 = voordeel

6. Inzetbaarheid sociale structuur:

hengst) die de groep bij elkaar houdt

1 2 3 4 5

paarden leven in groepsverband met een vaste leider (meestal de oudste merrie) en een groepscoördinator (meestal de

7. Nadeel/voordeel sociale structuur:

1 2 3 4 5

8. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

9. Inzetbaarheid volgzzaamheid:

1 2 3 4 5

het vermogen om een leider te volgen (zowel een leidende merrie binnen een kudde als een mens die leiding geeft)

10. Nadeel/voordeel volgzzaamheid:

1 2 3 4 5

11. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

12. Inzetbaarheid rangorde: positie van een individu in de dominantie hiërarchie o.a. afhankelijk van leeftijd en geslacht. Een nieuwkomer zal altijd een plaats in deze rangorde moeten bemachtigen

1 2 3 4 5

13. Nadeel/voordeel rangorde:

1 2 3 4 5

14. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

15. Inzetbaarheid aanstekelijk gedrag: tegelijkertijd uitvoeren van gedrag zoals rollen, slapen, grazen, drinken etc.

1 2 3 4 5

16. Nadeel/voordeel aanstekelijk gedrag:

1 2 3 4 5

17. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

18. Inzetbaarheid begroeten: de neusaanraking waarmee paarden elkaar begroeten maar ook de mens kunnen begroeten (het luchtblazen in elkaars neusgaten)

1 2 3 4 5

19. Nadeel/voordeel begroeten:

1 2 3 4 5

20. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

21. Inzetbaarheid lichamelijk contact: de aanrakingen onderling met andere paarden en met de mens

1 2 3 4 5

22. Nadeel/voordeel lichamelijk contact:

1 2 3 4 5

23. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

24. Inzetbaarheid geruststellen:

het beknabbelen van elkaars schoftgebied werkt hartslagverlagend en zorgt ervoor dat de hoeveelheid stresshormoon afneemt.

De mens kan dit gedrag imiteren door op en rond het schoftgebied met de nagels te krabben, waardoor het paard rustig(er) wordt

1 2 3 4 5

25. Nadeel/voordeel geruststellen:

1 2 3 4 5

26. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

27. Inzetbaarheid loyaliteit:

de voorkeur voor (meestal) meerdere groepsgenoten en de afkeur voor bepaalde soortgenoten. Deze afkeur kan zich uiten in

agressief gedrag naar de soortgenoot

1 2 3 4 5

28. Nadeel/voordeel loyaliteit:

1 2 3 4 5

29. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

30. Inzetbaarheid bijeenkruipen:

de groepsopstelling met betrekking tot veiligheid. Twee of meer paarden staan dan dicht bij elkaar met de veulens

(staand/liggend) in het midden van de groep. Tijdens rustperiodes staan/liggen de paarden allemaal in dezelfde richting, maar bij gevaar staan ze in goed alerte posities in verschillende richtingen

1 2 3 4 5

31. Nadeel/voordeel bijeenkruipen:

1 2 3 4 5

32. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

Thema 2 Vluchtgedrag en agressief gedrag paarden

In hoeverre zijn de volgende natuurlijke gedragingen van paarden inzetbaar in therapie en/of coaching?

Zijn de volgende gedragingen een nadeel of een voordeel voor de inzet in therapie en/of coaching?

Geef hieronder aan op een schaal van 1 tot 5 hoe inzetbaar de volgende gedragingen zijn en in hoeverre het gedrag een nadeel of een voordeel is

1 = niet inzetbaar 5 = wel inzetbaar

1 = nadeel 5 = voordeel

33. Inzetbaarheid vluchtreactie:

de vluchtreflex, wanneer er echt gevaar dreigt volgens het paard zal het paard zonder te twijfelen weg rennen van het gevaar

1 2 3 4 5

34. Nadeel/voordeel vluchtreactie:

1 2 3 4 5

35. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

36. Inzetbaarheid schrikreactie:

het plotseling ontwijken van een onbekend object of situatie

1 2 3 4 5

37. Nadeel/voordeel schrikreactie:

1 2 3 4 5

38. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

39. Inzetbaarheid terugtrekken:

de afstand tot de soortgenoot of de mens behouden of vergroten door weg te lopen

1 2 3 4 5

40. Nadeel/voordeel terugtrekken:

1 2 3 4 5

41. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

42. Inzetbaarheid kauwen:

het laten blijken van onderdanigheid naar een soortgenoot door het openen en sluiten van de mond

1 2 3 4 5

43. Nadeel/voordeel kauwen:

1 2 3 4 5

44. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

45. Inzetbaarheid dreigen/agressie met de achterhand:

van een klein signaal (het waarschuwen door de achterhand te draaien naar een soortgenoot of de mens) tot

een groot signaal (het daadwerkelijke trappen)

1 2 3 4 5

46. Nadeel/voordeel dreigen met de achterhand:

1 2 3 4 5

47. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

48. Inzetbaarheid dreigen met de voorhand:

van een klein signaal (het waarschuwen door de oren plat in de nek te leggen) tot een groot signaal (het daadwerkelijke

bijten)

1 2 3 4 5

49. Nadeel/voordeel dreigen met de voorhand:

1 2 3 4 5

50. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

Thema 3 Comfortgedrag paarden

In hoeverre zijn de volgende natuurlijke gedragingen van paarden inzetbaar in therapie en/of coaching?

Zijn de volgende gedragingen een nadeel of een voordeel voor de inzet in therapie en/of coaching?

Geef hieronder aan op een schaal van 1 tot 5 hoe inzetbaar de volgende gedragingen zijn en in hoeverre het gedrag een nadeel of een voordeel is

1 = niet inzetbaar 5 = wel inzetbaar

1 = nadeel 5 = voordeel

51. Inzetbaarheid op rust staan:

rust staan

1 2 3 4 5

ontspannen staan, één achterbeen wordt ontlast van gewicht. Als de mens niet op zijn gemak is, gaat een paard vaak niet op

52. Nadeel/voordeel op rust staan:

1 2 3 4 5

53. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

54. Inzetbaarheid rollen:

1 2 3 4 5

rollen van de ene zij naar de andere zij of rollen op de rug en weer terug

55. Nadeel/voordeel rollen:

1 2 3 4 5

56. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

57. Inzetbaarheid vachtverzorging:

1 2 3 4 5

individuele vachtverzorging door middel van schuren, krabben, bijten etc.

58. Nadeel/voordeel vachtverzorging:

1 2 3 4 5

59. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

60. Inzetbaarheid wederzijdse vachtverzorging: het verzorgen van elkaars vacht door middel van beknabbelen van de schoft, rug en staart. De mens kan dit imiteren door te krabben of borstelen op diezelfde plekken

1 2 3 4 5

61. Nadeel/voordeel wederzijdse vachtverzorging:

1 2 3 4 5

62. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

Thema 4 Fysieke kenmerken paarden

In hoeverre zijn de volgende fysieke kenmerken van paarden inzetbaar in therapie en/of coaching?

Zijn de volgende fysieke kenmerken een nadeel of een voordeel voor de inzet in therapie en/of coaching?

Geef hieronder aan op een schaal van 1 tot 5 hoe inzetbaar de volgende kenmerken zijn en in hoeverre het kenmerk een nadeel of een voordeel is

1 = niet inzetbaar 5 = wel inzetbaar

1 = nadeel 5 = voordeel

63. Inzetbaarheid schofthoogte: de bouw en grootte van het dier met betrekking tot omgang en rijden

1 2 3 4 5

64. Nadeel/voordeel schofthoogte:

1 2 3 4 5

65. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

66. Inzetbaarheid anatomie van de rug: de vrij brede rug met vrij hoge schoft van paarden

1 2 3 4 5

67. Nadeel/voordeel anatomie:

1 2 3 4 5

68. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

69. Inzetbaarheid bewegingsdrang: de vrij hoge bewegingsdrang van paarden

1 2 3 4 5

70. Nadeel/voordeel bewegingsdrang:

1 2 3 4 5

71. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

72. Inzetbaarheid gevoelswaarnemingen via de huid: het grote en gevoelige huidoppervlak, waarmee op de kleinste aanrakingen kan worden gereageerd

1 2 3 4 5

73. Nadeel/voordeel gevoelswaarnemingen via de huid:

1 2 3 4 5

74. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

75. Inzetbaarheid vacht/huid: de zachte vacht en de warmte die van de huid afkomt

1 2 3 4 5

76. Nadeel/voordeel vacht/huid:

1 2 3 4 5

77. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

78. Inzetbaarheid manen/staart: de lange manen en volle staart van paarden

1 2 3 4 5

79. Nadeel/voordeel manen/staart:

1 2 3 4 5

80. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

81. Inzetbaarheid gehoor: de bewegelijkheid van de oren en het onafhankelijk van elkaar geluiden op kunnen vangen

1 2 3 4 5

82. Nadeel/voordeel gehoor:

1 2 3 4 5

83. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

84. Inzetbaarheid gezichtsvermogen: de blinde vlekken voor, onder en achter het paard

1 2 3 4 5

85. Nadeel/voordeel gezichtsvermogen:

1 2 3 4 5

86. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

87. Inzetbaarheid tastvermogen:

1 2 3 4 5

de tastharen rond de neus, mond en ogen die dienen als receptoren voor aanrakingen

88. Nadeel/voordeel tastvermogen:

1 2 3 4 5

89. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

90. Inzetbaarheid vocalisaties:

1 2 3 4 5

hinniken, snuiven en piepen

91. Nadeel/voordeel vocalisaties:

1 2 3 4 5

92. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

93. Inzetbaarheid grootte van de oren:

1 2 3 4 5

de relatief korte oren van paarden in verhouding tot het hoofd

94. Nadeel/voordeel grootte van de oren:

1 2 3 4 5

95. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

96. Heeft u nog natuurlijke gedragingen en/of fysieke kenmerken gemist in deze enquête die u wel belangrijk vindt voor de inzet van paarden in therapie en/of coaching?

Ja Nee (beide zorgen ervoor dat degene naar het einde van de enquête gaat)

Splitsing paard/ezel

97. Hoeveel ezels heeft u?*

Geef hieronder uw antwoord

98. Zet u de ezels in voor therapie of coaching of voor beide?*

Kies één van de onderstaande antwoorden

Therapie Coaching Zowel therapie als coaching

99. Wat voor (voor)opleiding heeft u gedaan met betrekking tot zorg en welzijn/hulpverlening?*

Geef hieronder uw antwoord

100. Wat voor (voor)opleidingen en cursussen heeft u gedaan met betrekking tot therapie en/of coaching met behulp van ezels?*

Geef hieronder uw antwoord

Natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken van ezels

De volgende pagina's bevatten vragen over de inzetbaarheid van bepaalde gedragingen en fysieke kenmerken in therapie en/of coaching. De vraag is in hoeverre is een gedrag of kenmerk inzetbaar/belangrijk is of in hoeverre moet hier rekening mee gehouden worden bij de inzet van ezels in therapie en/of coaching. Daarnaast wordt er gevraagd of bepaalde natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken een voordeel zijn of juist een nadeel voor de inzet in therapie en/of coaching.

Thema 1 Sociaal gedrag ezels

In hoeverre zijn de volgende natuurlijke gedragingen van ezels inzetbaar in therapie en/of coaching?

Zijn de volgende gedragingen een nadeel of een voordeel voor de inzet in therapie en/of coaching?

Geef hieronder aan op een schaal van 1 tot 5 hoe inzetbaar de volgende gedragingen zijn en in hoeverre het gedrag een nadeel of een voordeel is

1 = niet inzetbaar 5 = wel inzetbaar

1 = nadeel 5 = voordeel

101. Inzetbaarheid sociale structuur: Ezels kunnen in vaste kuddes leven maar leven vaker in losse groepen die niet langer dan een paar dagen bij elkaar blijven

1 2 3 4 5

102. Nadeel/voordeel sociale structuur:

1 2 3 4 5

103. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

104. Inzetbaarheid volgzzaamheid:

het vermogen om een leider te volgen (zowel soortgenoot als mens)

1 2 3 4 5

105. Nadeel/voordeel volgzzaamheid:

1 2 3 4 5

106. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

107. Inzetbaarheid rangorde:

de positie van een individu in de dominantie hiërarchie o.a. afhankelijk van leeftijd en geslacht. Een nieuwkomer zal altijd een plaats in deze rangorde moeten bemachtigen

1 2 3 4 5

108. Nadeel/voordeel rangorde:

1 2 3 4 5

109. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

110. Inzetbaarheid aanstekelijk gedrag:

het tegelijkertijd uitvoeren van gedrag zoals rollen, slapen, grazen, drinken etc.

1 2 3 4 5

111. Nadeel/voordeel aanstekelijk gedrag:

1 2 3 4 5

112. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

113. Inzetbaarheid begroeten:

de neusaanraking waarmee ezels elkaar begroeten maar ook de mens kunnen begroeten (het luchtblazen in elkaars neusgaten)

1 2 3 4 5

114. Nadeel/voordeel begroeten:

1 2 3 4 5

115. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

116. Inzetbaarheid lichamelijk contact: de aanrakingen onderling met andere ezels en met de mens

1 2 3 4 5

117. Nadeel/voordeel lichamelijk contact:

1 2 3 4 5

118. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

119. Inzetbaarheid geruststellen: het hoofd over de rug van een soortgenoot heen leggen en het beknabbelen van elkaars schoftgebied. De mens kan dit gedrag imiteren door de ezel te omhelzen en op en rond het schoftgebied met de nagels te krabben, dit stelt de ezel gerust

1 2 3 4 5

120. Nadeel/voordeel geruststellen:

1 2 3 4 5

121. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

122. Inzetbaarheid loyaliteit: de sterke band die ezels kunnen opbouwen met hun soortgenoten maar ook met andere diersoorten en de mens

1 2 3 4 5

123. Nadeel/voordeel loyaliteit:

1 2 3 4 5

124. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

Thema 2 Vluchtgedrag en agressief gedrag ezels

In hoeverre zijn de volgende natuurlijke gedragingen van ezels inzetbaar in therapie en/of coaching?

Zijn de volgende gedragingen een nadeel of een voordeel voor de inzet in therapie en/of coaching?

Geef hieronder aan op een schaal van 1 tot 5 hoe inzetbaar de volgende gedragingen zijn en in hoeverre het gedrag een nadeel of een voordeel is

1 = niet inzetbaar 5 = wel inzetbaar

1 = nadeel 5 = voordeel

125. Inzetbaarheid vluchtreactie:

1 2 3 4 5

de beperkte vluchtreflex van ezels, ook wel “bevrozen genoemd”

126. Nadeel/voordeel vluchtreactie:

1 2 3 4 5

127. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

128. Inzetbaarheid schrikreactie:

1 2 3 4 5

het plotseling ontwijken van een onbekend object of situatie

129. Nadeel/voordeel schrikreactie:

1 2 3 4 5

130. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

131. Inzetbaarheid terugtrekken:

1 2 3 4 5

de afstand tot de soortgenoot of de mens behouden of vergroten door weg te lopen

132. Nadeel/voordeel terugtrekken:

1 2 3 4 5

133. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

134. Inzetbaarheid kauwen:

1 2 3 4 5

het laten blijken van onderdanigheid naar een soortgenoot door het openen en sluiten van de mond

135. Nadeel/voordeel kauwen:

1 2 3 4 5

136. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

137. Inzetbaarheid dreigen/agressie uiten met de achterhand:
mens) tot een groot signaal (het daadwerkelijke trappen)

1 2 3 4 5

van een klein signaal (het waarschuwen door de achterhand te draaien naar een soortgenoot of de

138. Nadeel/voordeel dreigen met de achterhand:

1 2 3 4 5

139. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

140. Inzetbaarheid dreigen/agressie met de voorhand: van een klein signaal (het waarschuwen door de oren plat in de nek te leggen) tot een groot signaal (het daadwerkelijke bijten)

1 2 3 4 5

141. Nadeel/voordeel dreigen met de voorhand:

1 2 3 4 5

142. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

Thema 3 Comfortgedrag ezels

In hoeverre zijn de volgende natuurlijke gedragingen van ezels inzetbaar in therapie en/of coaching?

Zijn de volgende gedragingen een nadeel of een voordeel voor de inzet in therapie en/of coaching?

Geef hieronder aan op een schaal van 1 tot 5 hoe inzetbaar de volgende gedragingen zijn en in hoeverre het gedrag een nadeel of een voordeel is

1 = niet inzetbaar 5 = wel inzetbaar

1 = nadeel 5 = voordeel

143. Inzetbaarheid op rust staan: ontspannen staan, één achterbeen wordt ontlast van gewicht. Als de mens niet op zijn gemak is, gaat een ezel vaak niet op rust staan

1 2 3 4 5

144. Nadeel/voordeel op rust staan:

1 2 3 4 5

145. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

146. Inzetbaarheid rollen: rollen van de ene zij naar de andere zij of rollen op de rug en weer terug

1 2 3 4 5

147. Nadeel/voordeel rollen:

1 2 3 4 5

148. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

149. Inzetbaarheid vachtverzorging:

individuele vachtverzorging door middel van schuren, krabben, bijten etc.

1 2 3 4 5

150. Nadeel/voordeel vachtverzorging:

1 2 3 4 5

151. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

152. Inzetbaarheid wederzijdse vachtverzorging: het verzorgen van elkaars vacht door middel van beknabbelen van de schoft, rug en staart. De mens kan dit imiteren door te krabben of borstelen op diezelfde plekken

1 2 3 4 5

153. Nadeel/voordeel wederzijdse vachtverzorging:

1 2 3 4 5

154. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

Thema 4 Fysieke kenmerken ezels

In hoeverre zijn de volgende fysieke kenmerken van ezels inzetbaar in therapie en/of coaching?

Zijn de volgende fysieke kenmerken een nadeel of een voordeel voor de inzet in therapie en/of coaching?

Geef hieronder aan op een schaal van 1 tot 5 hoe inzetbaar de volgende kenmerken zijn en in hoeverre het kenmerk een nadeel of een voordeel is

1 = niet inzetbaar 5 = wel inzetbaar

1 = nadeel 5 = voordeel

155. Inzetbaarheid schofthoogte:

de smalle bouw en de grootte van het dier met betrekking tot omgang, portage en eventueel rijden

1 2 3 4 5

156. Nadeel/voordeel schofthoogte:

1 2 3 4 5

157. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

158. Inzetbaarheid anatomie van de rug: de smalle rug en vrij lage schoft van ezels

1 2 3 4 5

159. Nadeel/voordeel anatomie van de rug:

1 2 3 4 5

160. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

161. Inzetbaarheid bewegingsdrang: de geringe bewegingsdrang van ezels

1 2 3 4 5

162. Nadeel/voordeel bewegingsdrang:

1 2 3 4 5

163. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

164. Inzetbaarheid gevoelswaarnemingen via de huid: het grote en gevoelige huidoppervlak, waarmee op de kleinste aanrakingen kan worden gereageerd

1 2 3 4 5

165. Nadeel/voordeel gevoelswaarnemingen via de huid:

1 2 3 4 5

166. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

167. Inzetbaarheid vacht/huid: de ruwere maar toch zachte vacht en de warmte die van de huid afkomt

1 2 3 4 5

168. Nadeel/voordeel vacht/huid:

1 2 3 4 5

169. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

170. Inzetbaarheid manen/staart:

1 2 3 4 5

de vrij korte manen en staart met een kwastje van ezels

171. Nadeel/voordeel manen/staart:

1 2 3 4 5

172. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

173. Inzetbaarheid gehoor:

1 2 3 4 5

de bewegelijkheid van de oren en het onafhankelijk van elkaar geluiden op kunnen vangen

174. Nadeel/voordeel gehoor:

1 2 3 4 5

175. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

176. Inzetbaarheid gezichtsvermogen:

1 2 3 4 5

de blinde vlekken voor, onder en achter de ezel

177. Nadeel/voordeel gezichtsvermogen:

1 2 3 4 5

178. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

179. Inzetbaarheid tastvermogen:

1 2 3 4 5

de tastharen rond mond, neus en ogen die dienen als receptoren voor aanrakingen

180. Nadeel/voordeel tastvermogen:

1 2 3 4 5

181. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

182. Inzetbaarheid vocalisaties: balken, briesen, snuiven en piepen

1 2 3 4 5

183. Nadeel/voordeel vocalisaties:

1 2 3 4 5

184. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

185. Inzetbaarheid grootte van de oren: de relatief lange oren van ezels in verhouding tot het hoofd

1 2 3 4 5

186. Nadeel/voordeel grootte van de oren:

1 2 3 4 5

187. Voor welke interventies?

Ruimte voor toelichting

188. Heeft u nog natuurlijke gedragingen en/of fysieke kenmerken gemist in deze enquête die u wel belangrijk vindt voor de inzet van paarden/ezels in therapie en/of coaching?

Ja Nee

Afsluiting

189. Zo ja, welke gedragingen en/of fysieke kenmerken heeft u gemist? Geef s.v.p. aan of de gedraging of het fysieke kenmerk voor paard of ezel geldt.

Geef hieronder uw antwoord

190. Weet u nog iemand aan wie we de enquête zouden kunnen sturen?

Geef hieronder uw antwoord

Wanneer dit onderzoek is afgerond zal er een samenvatting van de belangrijkste bevindingen geplaatst worden op de website van de opdrachtgever, Brigitte Wijnen van Ezelstal Hans en Grietje. Dit zal medio oktober 2013 gebeuren. De website staat hieronder.

www.ezelstalhansengrietje.nl

Mocht u na het invullen van de enquête nog vragen of opmerkingen hebben dan kunt u contact opnemen via het onderstaande email adres.

onderzoek.ezelversuspaard.zorg@gmail.com

Heel erg bedankt voor uw bijdrage aan dit onderzoek!

Met vriendelijke groet,

Cassandra Woudstra en Cyrina Witvoet

Bijlage 4

Begeleidende tekst voor enquête

Geachte heer/mevrouw,

Even voorstellen, wij zijn Cyrina Witvoet en Cassandra Woudstra, vierdejaarsstudenten Diermanagement aan Hogeschool van Hall Larenstein te Leeuwarden. In het kader van onze opleiding Diermanagement en major Dieren in de Zorg doen wij een afstudeeronderzoek naar de overeenkomsten en verschillen tussen ezels en paarden en hun inzet in therapie en coaching.

Er is voor dit onderwerp gekozen omdat equithapie en coaching met paarden al vrij bekend is in Nederland. Asinotherapie en coaching met ezels is daarentegen een stuk minder bekend. Wij vroegen ons af wat de overeenkomsten en verschillen tussen ezels en paarden zijn en of dit betrekking heeft op de manier van inzet in therapie of coaching. We gaan in dit onderzoek in op een selectie van natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken van ezels en paarden. Deze selectie is voortgekomen uit literatuuronderzoek en diepte-interviews met professionals. Brigitte Wijnen van Ezelstal Hans en Grietje is als opdrachtgever verbonden aan dit onderzoek.

In deze enquête krijgt u vragen over de inzetbaarheid van bepaalde natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken van ezels of paarden in therapie of coaching. Daarnaast wordt gevraagd in hoeverre een natuurlijke gedraging of een fysiek kenmerk een voordeel of een nadeel is voor de inzet in therapie of coaching. Onder elke vraag is er de mogelijkheid voor het geven van een toelichting over de inzet van het gedrag of fysieke kenmerk.

De verkregen informatie zal alleen inhoudelijk voor dit afstudeeronderzoek gebruikt worden en uw anonimiteit is gewaarborgd. Wij zouden het zeer op prijs stellen als u mee zou willen werken aan dit afstudeeronderzoek. De link naar de enquête kunt u hieronder vinden.

Link

Mocht u nog vragen hebben dan kunt u contact opnemen door te mailen naar:

onderzoek.ezelversuspaard.zorg@gmail.com

Met vriendelijke groet,

Cyrina Witvoet en Cassandra Woudstra

Herinneringsmails

Eerste herinneringsmail

Geachte heer/mevrouw,

Twee weken geleden hebben wij u benaderd voor uw medewerking aan ons afstudeeronderzoek. Een onderzoek naar de overeenkomsten en verschillen tussen ezels en paarden en hun inzet in therapie en coaching. Als u ondertussen de enquête al heeft ingevuld, kunt u deze e-mail als niet verzonden beschouwen. Als u echter de enquête nog niet heeft ingevuld, zouden wij het zeer op prijs stellen als u hier alsnog de tijd voor zou willen nemen. Uw kennis zou zeer waardevol zijn voor ons onderzoek.

Hieronder vindt u de begeleidende tekst voor de enquête en de link naar de enquête.

Even voorstellen, wij zijn Cyrina Witvoet en Cassandra Woudstra, vierdejaarsstudenten Diermanagement aan Hogeschool van Hall Larenstein te Leeuwarden. In het kader van onze opleiding Diermanagement en major Dieren in de Zorg doen wij een afstudeeronderzoek naar de overeenkomsten en verschillen tussen ezels en paarden en hun inzet in therapie en coaching.

Er is voor dit onderwerp gekozen omdat equithérapie en coaching met paarden al vrij bekend is in Nederland. Asinotherapie en coaching met ezels is daarentegen een stuk minder bekend. Wij vroegen ons af wat de overeenkomsten en verschillen tussen ezels en paarden zijn en of dit betrekking heeft op de manier van inzet in therapie of coaching. We gaan in dit onderzoek in op een selectie van natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken van ezels en paarden. Deze selectie is voortgekomen uit literatuuronderzoek en diepte-interviews met professionals. Brigitte Wijnen van Ezelstal Hans en Grietje is als opdrachtgever verbonden aan dit onderzoek.

In deze enquête krijgt u vragen over de inzetbaarheid van bepaalde natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken van ezels of paarden in therapie of coaching. Daarnaast wordt gevraagd in hoeverre een natuurlijke gedraging of een fysiek kenmerk een voordeel of een nadeel is voor de inzet in therapie of coaching. Onder elke vraag is er de mogelijkheid voor het geven van een toelichting over de inzet van het gedrag of fysieke kenmerk.

De verkregen informatie zal alleen inhoudelijk voor dit afstudeeronderzoek gebruikt worden en uw anonimiteit is gewaarborgd. Wij zouden het zeer op prijs stellen als u mee zou willen werken aan dit afstudeeronderzoek. De link naar de enquête kunt u hieronder vinden.

Link

Mocht u nog vragen hebben dan kunt u contact opnemen door te mailen naar:

onderzoek.ezelversuspaard.zorg@gmail.com

Met vriendelijke groet,

Cyrina Witvoet en Cassandra Woudstra

Tweede herinneringsmail

Geachte heer/mevrouw,

Vier weken geleden hebben wij u benaderd voor uw medewerking aan ons afstudeeronderzoek. Een onderzoek naar de overeenkomsten en verschillen tussen ezels en paarden en hun inzet in therapie en coaching. Als u ondertussen de enquête al heeft ingevuld, kunt u deze e-mail als niet verzonden beschouwen. Als u echter de enquête nog niet heeft ingevuld, zouden wij het zeer op prijs stellen als u hier alsnog de tijd voor zou willen nemen. Uw kennis zou zeer waardevol zijn voor ons onderzoek.

Hieronder vindt u de begeleidende tekst voor de enquête en de link naar de enquête.

Even voorstellen, wij zijn Cyrina Witvoet en Cassandra Woudstra, vierdejaarsstudenten Diermanagement aan Hogeschool van Hall Larenstein te Leeuwarden. In het kader van onze opleiding Diermanagement en major Dieren in de Zorg doen wij een afstudeeronderzoek naar de overeenkomsten en verschillen tussen ezels en paarden en hun inzet in therapie en coaching.

Er is voor dit onderwerp gekozen omdat equithérapie en coaching met paarden al vrij bekend is in Nederland. Asinotherapie en coaching met ezels is daarentegen een stuk minder bekend. Wij vroegen ons af wat de overeenkomsten en verschillen tussen ezels en paarden zijn en of dit betrekking heeft op de manier van inzet in therapie of coaching. We gaan in dit onderzoek in op een selectie van natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken van ezels en paarden. Deze selectie is voortgekomen uit literatuuronderzoek en diepte-interviews met professionals. Brigitte Wijnen van Ezelstal Hans en Grietje is als opdrachtgever verbonden aan dit onderzoek.

In deze enquête krijgt u vragen over de inzetbaarheid van bepaalde natuurlijke gedragingen en fysieke kenmerken van ezels of paarden in therapie of coaching. Daarnaast wordt gevraagd in hoeverre een natuurlijke gedraging of een fysiek kenmerk een voordeel of een nadeel is voor de inzet in therapie of coaching. Onder elke vraag is er de mogelijkheid voor het geven van een toelichting over de inzet van het gedrag of fysieke kenmerk.

De verkregen informatie zal alleen inhoudelijk voor dit afstudeeronderzoek gebruikt worden en uw anonimiteit is gewaarborgd. Wij zouden het zeer op prijs stellen als u mee zou willen werken aan dit afstudeeronderzoek. De link naar de enquête kunt u hieronder vinden.

Link

Mocht u nog vragen hebben dan kunt u contact opnemen door te mailen naar:

onderzoek.ezelversuspaard.zorg@gmail.com

Met vriendelijke groet,

Cyrina Witvoet en Cassandra Woudstra

